

Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales.
 Universidad de Barcelona [ISSN 1138-9788]
 N° 86, 1 de abril de 2001.

LA TOPONÍMIA COM A CAMP DE CONEIXEMENT INTERDISCIPLINARI. ALGUNES BASES TEÒRIQUES I EPISTEMOLÒGIQUES PER A L'ESTUDI DELS NOMS DE LLOC

Joan Tort Donada
 Departament de Geografia Física i Anàlisi Geogràfica Regional.
 Universitat de Barcelona
jtort@trivium.gh.ub.es

La toponímia com a camp de coneixement interdisciplinari. Algunes bases teòriques i epistemològiques per a l'estudi dels noms de lloc (Resum)

Hem fet una introducció teòrica i epistemològica a l'estudi de la toponímia, amb la finalitat d'establir unes bases o principis generals per a l'anàlisi dels noms de lloc des de la perspectiva de l'espai. Volem incidir, en particular, en el caràcter interdisciplinari de la matèria, partint d'un enfocament preferentment territorial o geogràfic però tenint en compte el valor de les aportacions procedents de la filosofia i de la lingüística.

Paraules clau: Onomàstica / toponímia / nom / lloc / etimologia / epistemologia / semàntica.

La toponímia como campo de conocimiento interdisciplinario. Algunas bases teóricas y epistemológicas para el estudio de los nombres de lugar (Resumen)

Ofrecemos una introducción teórica y epistemológica al estudio de la toponimia, con la finalidad de establecer unas bases o principios generales para el análisis de los nombres de lugar desde la perspectiva del espacio. Incidimos de un modo particular en el carácter interdisciplinario de la materia en cuestión. Aunque partimos de un enfoque preferentemente territorial o geográfico, tenemos en cuenta el valor de las aportaciones procedentes de la filosofía y de la lingüística.

Palabras clave: Onomástica / toponimia / nombre / lugar / etimología / epistemología / semántica.

Toponymy as a knowledge interdisciplinary field. Some theoretical and epistemological principles for the place-names study (Abstract)

We present a theoretical and epistemological introduction to the study of toponymy, in an attempt to establish some general principles for the analysis of place-names from within geography. We focus, in particular, on the interdisciplinary nature of this branch of knowledge. Although we adopt a predominantly regional or geographical approach, we also take into consideration contributions made from within philosophy and linguistics.

Key-words: Onomastic / toponymy / name / place / etymology / epistemology / semantics.

"¿No és la paraula l'origen més propi d'allò que som, l'essència mateixa d'aquest ésser universal que anomenem home? L'esperit, l'ànima humana, la consciència de nosaltres mateixos, la capacitat de generalitzar i de pensar en abstraccions, d'entendre el món en tant que és món (i no sols com la cosa que ens envolta), la força de viure malgrat ser conscients que som mortals, ¿no ho ha generat tot la paraula?" (Václav Havel, *Paraules sobre la paraula*)

L'objecte d'aquest article és presentar la toponímia, o estudi dels noms de lloc, com a àmbit específic del coneixement¹. D'acord amb aquest plantejament, fonamentem la nostra anàlisi en tres punts bàsics. El primer

pretén ser una aproximació al concepte de topònim, i ens ha de permetre també establir uns criteris essencials d'ordre terminològic i de mètode. El segon té una finalitat epistemològica, és a dir, pretén posar sobre la taula la qüestió concreta de la ubicació de la toponímia a cavall de diversos camps del coneixement. Per acabar, el tercer punt té un abast més concret, ja que fa referència a la "significació" dels noms de lloc: aquí, partint d'una sèrie de categories elaborades des de la lingüística, tractarem de plantejar l'especificitat de treballar amb un referent tan complex com és el de *territori* (que, de fet, és l'àmbit d'estudi per excel·lència del geògraf, però que també té interès per al lingüista).⁽¹⁾

Aproximació al concepte de topònim

L'estudi del concepte de topònim no es pot desvincular de la problemàtica general de l'estudi dels noms. Una problemàtica que ha despertat l'interès de científics molt diversos -des de filòsofs a lingüistes, passant per psicòlegs, antropòlegs i altres especialistes-, i que per si sola podria constituir un tema d'anàlisi amplíssim. En aquest context, les limitacions inherents a la nostra recerca ens porten a deixar de banda, ja d'entrada, plantejaments que podrien desviar-nos dels nostres objectius concrets. Tot i això, ens sembla imprescindible aproximar-nos d'una manera genèrica al concepte de "nom de lloc" i plantejar la problemàtica d'aquest concepte en una doble perspectiva: en relació amb el debat suscitat per la mateixa noció de "nom propi", i en relació amb la idea concreta de "lloc", que té connotacions geogràfiques però també filosòfiques.

L'estudi i el coneixement dels noms de lloc (o *noms propis geogràfics*, o *topònims*, segons les equivalències habitualment acceptades) ha desvetllat, en qualsevol època i amb independència del context geogràfic, una curiositat i un interès que no s'han limitat als ambients estrictament acadèmics. Tot i que, des del punt de vista epistemològic (o sigui, des de la teoria del coneixement), el concepte de topònim roman en una certa nebulosa, és indubtable que, com a fets lingüístics referits específicament al territori, els topònims tenen una àmplia transcendència a múltiples nivells i són susceptibles d'afectar, en una mesura més petita o més gran, una col·lectivitat d'usuaris nombrosa. Alguns dels autors que, en diversos contextos lingüístics i culturals, més han excel·lit en l'estudi de les disciplines relacionades amb la toponímia (particularment la lingüística), s'han referit en un moment o altre a aquesta qualitat essencial dels noms de lloc, a això que podríem dir-ne el seu tret singularitzador respecte al conjunt dels noms. Joan Coromines, per exemple, inicia d'aquesta manera els seus *Estudis de toponímia catalana*:

"L'estudi dels noms de lloc és una de les coses que més han desvetllat la curiositat dels erudits i àdhuc la del poble en general. És natural que sigui així. Aquests noms s'apliquen a l'heretat de què som propietaris, o a la muntanya que enclou el nostre horitzó, o al riu d'on traiem l'aigua per regar, o al poble o la ciutat que ens ha vist néixer i que estimem per damunt de totes les altres, o a la comarca, el país o l'estat on està emmarcada la nostra vida col·lectiva. ¿Com fóra possible que l'home, que, des que té ús de raó, es pregunta el perquè de totes les coses que veu i que sent, no cerqués el d'aquests noms que tots tenim contínuament en els llavis?"⁽²⁾

En un sentit bastant similar, un dels grans estudiosos de la toponímia francesa, Albert Dauzat, encapçala una de les seves obres més conegudes, *La Toponymie française*, amb una cita d'un altre autor tingut per clàssic, Gaston Paris:

"Quina cosa podríeu trobar més preciosa, més interessant, més agradablement colpidora que aquests noms, que vénen a reflectir la primera impressió que la nostra pàtria, la terra on vivim i que estimem, amb les seves formes salvatges o amables, els seus angles o els seus contorns, els seus aspectes canviants de color i de vegetació, ha deixat en els ulls i en l'ànima dels homes que l'han habitada abans de nosaltres, els seus descendents."⁽³⁾

Al seu torn, un autor fonamental dins la lingüística hispànica com és Ramón Menéndez Pidal fa unes consideracions molt similars a les anteriors a les pàgines inicials de *Toponímia prerromànica hispana*. Tot referint-se a la dimensió popular dels noms de lloc, en la seva gènesi i en el seu ús, Menéndez Pidal al·ludeix també a allò que s'ha anomenat el "principi de permanència" dels topònims, la seva particular supervivència en el temps:

"Los nombres de lugar son viva voz de aquellos pueblos desaparecidos, transmitida de generación en generación, de labio en labio, y que por tradición ininterrumpida llega a nuestros oídos en la pronunciación de los que hoy continúan habitando el mismo lugar, adheridos al mismo terruño de sus remotos antepasados;

la necesidad diaria de nombrar este terruño une a través de los milenios la pronunciación de los habitantes de hoy con la pronunciación de los primitivos."⁽⁴⁾

La "permanència" a través del temps és una de les qualitats dels topònims que més ha cridat l'atenció dels estudiosos i que, en definitiva, ha portat a parlar de la seva *especificitat* dins el conjunt dels noms propis; una especificitat caracteritzada, en qualsevol cas, per la dificultat d'analitzar-los d'acord amb els mètodes i criteris d'estudi habituals. Com ha assenyalat Vicenç M. Rosselló, els topònims són paraules peculiars, no del tot corrents, que desafien el tractament habitual dels gramàtics. Són més resistents, tossudes, obstinades; no sempre compleixen les lleis, adesiara xerriquen, es fan notar, emergeixen. Acaben per captivar-nos."⁽⁵⁾

Més enllà d'aquestes consideracions sobre el sentit essencialment col·lectiu (o sigui, de "collectivitat d'usuaris") dels topònims, i sobre la seva peculiar dimensió temporal -qüestions, totes dues, reconegudes amb un caràcter que gosàriem qualificar de general-, és interessant de recollir aquí les reflexions que es planteja el quebequès Henri Dorion a propòsit de la "pertinença" dels noms de lloc; unes reflexions que el porten a esmentar la memòria col·lectiva com a punt de referència bàsic a l'hora d'abordar la naturalesa del topònim com a mode de comunicació:

"El nom de lloc és alhora propietat de ningú i de tothom. Si és posseït d'alguna manera, ho és per la memòria col·lectiva. És agafat en préstec pels usuaris, en el ben entès que l'ús pot modificar l'objecte del préstec. Perquè el nom de lloc és abans que res un mode de comunicació, alhora que un testimoni del context del seu origen, com també de les seves transformacions i de tot allò que les mateixes transformacions testimonien"⁽⁶⁾

En qualsevol cas, i a banda de la multiplicitat d'aproximacions que, des de diverses perspectives de la ciència, s'han suscitat en relació amb l'essència dels noms de lloc, no podem deixar en un segon pla allò que, per la nostra part, considerem com la primera constatació a fer en abordar una temàtica complexa, elusiva i diversificada com la toponímia: la manca d'una teoria general mínimament sòlida, sobre la qual fonamentar un cert cos de doctrina sobre els noms de lloc, sobre el seu abast i sobre el seu significat profund. Tal com indicàvem nosaltres mateixos en un treball de l'any 1999:

"Es troben a faltar, per part dels estudiosos de l'onomàstica en general i de la toponímia en particular, unes bases teòriques mínimes sobre les quals poder treballar amb comoditat, a recer de l'ombra persistent de la incertesa. A manca d'uns conceptes fonamentals clars que puguin orientar els rerefons de la nostra tasca, hem optat, la major part de nosaltres, per una via pragmàtica: prescindim dels grans principis, dels grans interrogants -en la mesura possible, és clar. Treballem en onomàstica, en antroponímia, en toponímia... Duem a terme estudis de mena molt diversa: recerca etimològica, inventaris de noms, estudis sobre tipologies de noms, sobre camps semàntics, etc., etc. Fem estudis aplicats de tota mena dins aquest gran univers del coneixement conegut com a onomàstica o ciència dels noms. Tot això i més, si és possible. Però no ens preguntem sobre el significat concret dels conceptes: on comença i on acaba un nom propi, quins noms poden considerar-se topònims i quins no, com podem formular una classificació concreta i precisa de la toponímia. No ens ho preguntem, perquè nosaltres mateixos hem procurat deixar-ho de banda. No ens ho preguntem perquè, en el fons, potser hauríem de reconèixer que el gran aparell de recerca que hem elaborat i del qual ens servim -llibres, revistes, diccionaris, tesis, articles, bases de dades, mapes de totes les mides i a totes les escales- empara i dissimula els interrogants més profunds que queden al darrere. Aquells interrogants que sotgen el científic -qualsevol científic, certament- quan es pregunta sobre les raons de ser i el sentit de la seva ciència."⁽⁷⁾

Acotacions terminològiques bàsiques

Un estudi com el que estem duent a terme, exigeix, com a premissa fonamental, l'acotació de l'abast i del sentit que es vol donar als termes bàsics a utilitzar. Tot i que no ignorem que la terminologia relacionada amb l'onomàstica -és a dir, amb els noms propis en general- és subjecta a controvèrsia, a causa de la mateixa indefinició conceptual a què abans al·ludíem, i a reserva de considerar aquesta qüestió amb més profunditat en un altre epígraf, es fa ara imprescindible aclarir el sentit fonamental que donem -i que donarem, en general, al llarg de tot l'estudi- a paraules i conceptes clau com ara *topònim* i *toponímia*.

D'entrada, assenyalarem que fem nostra, a efectes de tota l'anàlisi global, la definició de *topònim* que registren, d'una manera concomitant, els dos diccionaris considerats com a normatius de la llengua catalana i

espanyola: "nom propi de lloc"⁽⁸⁾. Es tracta d'una definició oberta, que Moreu-Rey acota una mica més sense desviar-se del seu sentit essencial: "Nom propi que serveix per a distingir un lloc precís i únic en un context donat."⁽⁹⁾

Val a dir que la definició última ens interessa en particular per la seva concisió i perquè, en el fons, no la creiem incompatible amb altres intents, més elaborats, que s'han proposat per a conceptualitzar d'una manera precisa la idea de topònim. Entre aquests intents creiem convenient de fer-nos ressò del que formula el mateix Moreu-Rey en una de les seves obres sobre toponímia considerades com a fonamentals:

"Hom entén per noms de lloc -o noms geogràfics- en el sentit més ampli de la paraula, tots els noms simples o expressions compostes que designen els indrets habitats, tant actualment com antigament (noms de països, de comarques, de territoris de tota mena, d'aglomeracions urbanes o rurals -ciutats, viles, pobles i llogarets-, o subdivisions d'aquestes aglomeracions -barris, ravals, carrers, places-, o d'edificis aïllats de totes les categories, etc.); com també els llocs deshabitats (partides, peces de terra, llocdits, objectes característics); els noms del relleu interior o coster (anomenats també "orònims"): de muntanyes, plans, altiplans, illes, caps, cales, badies; els noms de lloc de l'aigua (dits també "hidrònims"), corrent o estancada, terrestre o marítima: mars, llacs, rius i rieres, torrents, fonts, estanys, aiguamolls; els noms de les vies de comunicació. I, naturalment, tant si es tracta de noms utilitzats encara com si es tracta de noms en desús o pretèrits."⁽¹⁰⁾

D'altra banda, en relació amb el concepte de *toponímia*, el *Diccionari de la llengua catalana* recull una doble accepció, un doble significat, que ens sembla convenient de respectar al llarg de la nostra anàlisi: d'una banda, defineix la toponímia com "la branca de l'onomàstica que estudia els topònims"; de l'altra, considera que aquest mateix terme significa també "conjunt de topònims".⁽¹¹⁾ Respecte d'aquest doble sentit de la paraula -que el llenguatge comú habitual havia consagrat ja molt temps enrere-, val la pena d'assenyalar que, en el cas de la llengua espanyola, el diccionari normatiu només recull el primer sentit, i, encara, expressat a manera de circumloqui: "Estudio del origen y la significación de los nombres propios de lugar".⁽¹²⁾ Segons el nostre criteri, més aviat ha de tractar-se d'una mancança, atès que també en castellà, segons que ens consta, és habitual d'emprar la paraula 'toponímia' en els dos sentits expressats.

No volem deixar per clos l'apartat terminològic sense referir-nos a uns altres termes, íntimament relacionats amb *topònim* i amb *toponímia*, i objecte d'una certa ambivalència en relació amb el seu significat, si més no en el nostre context cultural i lingüístic: ens referim als termes de *corònim* i de *coronímia*. Enfront d'una certa tradició -no homogènia, en qualsevol cas- en el sentit de considerar el terme *corònim* com a equivalent de "nom genèric de lloc"⁽¹³⁾, els canadencs Dorion i Poirier, en una obra dedicada específicament a la terminologia geogràfica, proposen per a aquest terme un sentit diferent. *Corònim* seria, per a aquests dos autors, "Qualsevol nom de lloc que designa un espai o una forma qualsevol d'entitat geogràfica, sigui de naturalesa puntual, lineal o espacial." Més endavant, assenyalen que "aquest terme té un sentit molt ampli i s'aplica als noms de lloc terrestres, submarins o extraterrestres."⁽¹⁴⁾ Al seu torn, el terme *coronímia* designa la "ciència que estudia els noms de les diferents parts de l'espai." A fi de precisar més bé aquesta noció, més endavant afegeixen que "l'objecte d'aquesta ciència va, quant a l'aspecte dimensional, de fets puntuals o lineals fins als espais més vastos, fins i tot els extraterrestres"⁽¹⁵⁾. Tot i que, des del nostre punt de vista, aquests dos termes esmentats, en el sentit en què han estat definits, no són incompatibles amb la idea de 'topònim' i de 'toponímia' que ha estat precisada amb anterioritat (ja que, de fet, 'corònim' i 'coronímia' representen tan sols una "extensió" del significat d'aquells dos termes), no creiem necessari utilitzar-los amb caràcter habitual a efectes d'aquest estudi. Segons el nostre criteri, en el món de l'onomàstica i de la toponímia catalanes, ara per ara, no s'ha dut a terme una reflexió interna àmplia i profunda en relació amb els aspectes terminològics i conceptuals de la matèria, i a la pràctica això es tradueix en una certa disparitat en la interpretació que fan uns autors i uns altres d'alguns termes ambivalents (o polivalents). Consegüentment nosaltres preferim, ara i aquí, no complicar el discurs amb la introducció d'una terminologia no establerta amb caràcter general, i ens limitarem a emprar -amb la màxima propietat possible, en tot cas- els termes habitualment més utilitzats i més acceptats. De la mateixa manera, intentarem evitar de caure en les subdivisions inacabables de què a vegades ha estat objecte la toponímia, que poden haver estat útils per a ordenar una determinada informació, però que sovint han comportat el perill de dificultar la sistematització més lògica i més elemental dels conceptes.

Unes notes sobre l'especificitat dels noms de lloc

a) *L'especificitat dels noms de lloc en tant que "noms propis"*

Sobre la base de les consideracions fetes fins ara, l'aprofundiment progressiu en els aspectes conceptuals que ens plantejarem en aquest epígraf ens obliga a situar, d'una manera mínimament precisa, l'especificitat dels noms de lloc dins el conjunt dels noms propis. Hem de reiterar aquí novament, en qualsevol cas, que ens movem dins un terreny molt inestable, que ha suscitat aproximacions molt diverses i sovint contraposades i que, per regla general, han procedit sobretot dels camps de la filosofia i de la lingüística. Tot i que no creiem que, en tant que geògrafs, hàgim d'introduir nous arguments, sí que ens sembla adient que, des de la geografia, com a disciplina que estudia específicament el territori (i per tant, uns "elements" o "fets" relatius al territori, com són els noms de lloc), es faci una atenció especial als termes i al sentit essencial de la discussió.

Dit això, val la pena d'assenyalar, d'una manera sintètica, que els especialistes en la matèria han destacat sovint les dificultats per a delimitar amb claredat les categories de "nom comú" i de "nom propi". Des de l'òptica concreta de la llengua, Moreu-Rey ha recordat, tot citant el filòsof Ferrater Mora, que "no sempre resulta fàcil de saber per què un nom és usat com a propi", i que, segons l'historiador de la llengua francès Ferdinand Brunot, "la distinció entre el nom propi i el nom comú és fràgil i convencional".⁽¹⁶⁾ Al seu torn un altre lingüista, Josep Moran, que ha fet recentment una síntesi sobre la qüestió, titulada expressivament *Consideracions sobre l'onomàstica*, fa notar que la millor definició lingüística de nom propi "és encara la tradicional, que remunta a Dionís el Traci, segons la qual els noms substantius es divideixen en dues categories, els comuns o apel·latius, que expressen una idea general, i els noms propis, *que designen una idea individual*".⁽¹⁷⁾

Tot i la inclinació que mostra Moran per la definició "tradicional" de nom propi, s'ha de tenir en compte que aquesta qüestió, emmarcada dins el debat sobre la naturalesa del nom, ha estat tractada per autors significatius de totes les èpoques, des dels antics (Plató, Aristòtil) fins als contemporanis (Husserl, Frege, Wittgenstein, Carnap), passant pels medievals (Tomàs d'Erfurt) i els moderns (Hobbes, Locke, John S. Mill, Taine).⁽¹⁸⁾ Tot i que seria impropï, per part nostra, intentar fer una anàlisi de detall sobre els punts de vista d'uns autors i uns altres sobre el problema, sí que val la pena d'esmentar un filòsof contemporani, Bertrand Russell, que s'ha referit en diverses ocasions a la problemàtica dels noms propis tot fent-se ressò de les seves implicacions en relació amb la història i la geografia.

En una de les seves obres dedicades al món del coneixement, *Human Knowledge. Its Scope and Limits* publicada l'any 1948, i en el marc d'un capítol dedicat tot ell a analitzar els noms propis, aquest autor considera cinc possibilitats d'aproximació a la naturalesa del nom propi: des de la metafísica, la lògica, la física, la sintaxi i la teoria del coneixement. A efectes de la nostra anàlisi, ens fixarem particularment en l'enfocament físic, pel fet d'estar implicat d'una manera directa amb els conceptes d'espai i de temps.

Així doncs, per a Russell, des del punt de vista físic "un nom propi és una paraula que designa qualsevol porció contínua d'espai-temps que ens interessi suficientment." Ara bé, continua aquest autor, "si és aquesta la funció dels noms propis, aquests són innecessaris, ja que qualsevol porció d'espai-temps es pot descriure per les seves coordenades" (al respecte, Russell reporta diversos arguments de Carnap -filòsof contemporani seu-, en el sentit que el mètode de designació per noms propis correspon a un estadi menys desenvolupat de la ciència, i que tendeix a ésser substituït per coordenades espacio-temporals, molt més avantatjoses metodològicament). Tot i això, Russell puntualitza que, fora del pla teòric, no es pot prescindir totalment dels noms propis i substituir-los per coordenades: "Potser podem reduir-ne el nombre, però no podem evitar-los completament. Sense noms propis podem formular tota la física teòrica, però cap part de la història o de la geografia".⁽¹⁹⁾

No s'acaben aquí les consideracions de Russell sobre el tema. A l'epígraf següent ens hi tornarem a referir, a propòsit de les dificultats que comporta la determinació concreta d'una noció complementària de la de nom propi: la noció de *lloc*.

b) *L'especificitat dels noms de lloc en tant que referits a "llocs"*

Si la noció de "nom propi", com hem tingut ocasió de veure, ja és en si mateixa difícil d'abordar, essencialment a causa de la seva ambivalència, una cosa similar podríem dir respecte a la noció de "lloc", que presenta, semblantment a l'anterior, unes implicacions filosòfiques que no es poden tampoc deixar

d'esmentar. Val a dir, en qualsevol cas, que la idea de *lloc* (en el sentit més ampli possible de l'expressió) ha estat sovint abordada, a diferència del que succeïa amb el nom propi, des de determinades perspectives de la reflexió geogràfica. Fins i tot un dels corrents del pensament geogràfic més innovadors, sorgit a les darreres dècades i en bona part lligat al món anglosaxó, la denominada *geografia humanista*, ha desenvolupat entorn de la idea de "lloc" alguna de les aportacions més significatives. En un article que estem preparant, en què analitzarem en detall les implicacions geogràfiques de la toponímia, tindrem ocasió de referir-nos-hi d'una manera particular.

Des del punt de vista filosòfic, tot i que la idea de "lloc" no ha originat una diversitat d'interpretacions tan àmplia com la de "nom propi", ha esdevingut també, en alguna mesura, un terreny propici per a l'especulació i el debat. En aquest sentit, Ferrater destaca que un dels punts de confrontació principals, entre els filòsofs, ha estat la delimitació dels conceptes d'*espai* i de *lloc*; per a alguns autors, aquests dos conceptes són idèntics, mentre que per a altres són conceptes contraposats. En qualsevol cas, Ferrater remarca que, al llarg de la història de la filosofia, hi ha hagut aportacions sobre la idea de "lloc" d'una gran significació, com ara la d'Aristòtil (que hi dedica el llibre IV de la seva *Física*; entre altres coses, assenyala que el *lloc* és una propietat no inherent als cossos ni pertanyent a la seva substància, i que es defineix com un mode d'"estar a"); la de Kant (que introdueix el concepte de *lloc transcendental*, que és el que ocupa un concepte dins de la sensibilitat o de l'enteniment pur) i la de Bergson (que estudià a fons la filosofia d'Aristòtil i que, a diferència d'aquest autor, considerà que el *lloc* és una propietat dels cossos, si bé molt més general que qualsevol altra propietat.)⁽²⁰⁾

Deixem, doncs, apuntada la problemàtica sobre la naturalesa del "lloc" i ens limitarem, per il·lustrar la relativitat del concepte a què ens estem referint, a recollir una reflexió de Bertrand Russell sobre l'espai i el temps (*l'aquí* i *l'ara*), i sobre les dificultats que planteja la concreció d'aquests dos conceptes com a determinants de l'experiència humana. En el capítol de l'obra citada abans⁽²¹⁾ titulat "Coneixement individual i coneixement social", l'autor es refereix d'una manera explícita i viva, i acudint novament a exemples de la geografia, a la impossibilitat pràctica de formular un concepte de *lloc* (un "aquí", seguint la seva terminologia) que pugui tenir la mateixa significació per a tothom, amb independència del context:

"Tot el nostre coneixement de successos irradia d'un centre espaciotemporal que és la petita regió que ocupem en el moment present. 'Aquí' és un terme vague: en la cosmologia astronòmica, la Via Làctia pot ser 'aquí'; en l'estudi de la Via Làctia, 'aquí' és el sistema solar; en l'estudi del sistema solar, 'aquí' és la Terra. La ciència pretén eliminar l' 'aquí' i l' 'ara'. Quan es produeix un esdeveniment a la superfície terrestre, establim la seva posició en la multiplicitat espaciotemporal mitjançant l'assignació de latitud, de longitud i de data. Conseqüentment, ja no hi ha res personal en aquests càlculs, en la mesura que ens donem per satisfets amb formulacions numèriques el significat de les quals no s'investiga amb gaire detall. Un cop decidit arbitràriament que la longitud de Greenwich i la latitud de l'Equador assenyalen el punt zero, se segueixen altres latituds i longituds. Però ens podem preguntar: què es 'Greenwich'? No és un tipus de terme que hagi d'aparèixer en un examen imparcial de l'Univers, i la seva definició no és matemàtica. La millor manera de definir 'Greenwich' és portar-hi un home i dir-li: 'Greenwich és aquí'. Si algú altre ja ha determinat la longitud i la latitud del lloc on ens trobem, 'Greenwich' pot definir-se per la seva latitud i longitud respecte a tal lloc; per exemple, es troba tants graus al nord i tants graus a l'est de Nova York. Però això no permet prescindir de l' 'aquí', que ara serà Nova York en comptes de Greenwich.

"A més, és absurd definir Greenwich o Nova York per la seva latitud o longitud. Greenwich és un lloc real, habitat per persones reals i que té edificis anteriors a la data en què es va destacar la seva posició destacada com a longitud. Per descomptat, podem descriure Greenwich, però sempre pot haver-hi una altra ciutat amb les mateixes característiques. Si volem estar segurs que la nostra descripció no s'aplica a cap altre lloc, l'única manera d'aconseguir-ho és mencionant la seva posició en relació amb algun altre lloc; per exemple, assenyalant que es troba a tantes milles a l'est del Pont de Londres. Però aleshores haurem de definir el Pont de Londres. Tard o d'hora ens haurem d'enfrontar amb la necessitat de definir algun altre lloc com a 'aquí', i aquesta serà una definició egocèntrica perquè el lloc en qüestió mai no és 'aquí' per a tothom."⁽²²⁾

Com a complement de la reflexió de Russell, incloem a continuació un text una mica atípic (un fragment de guió cinematogràfic) però que, a criteri nostre, reflecteix d'una forma molt clara la càrrega de subtileza inherent a la noció de *lloc*. Es tracta, concretament, de la pel·lícula *Smoke* (és a dir, "Fum"), realitzada als Estats Units l'any 1994 i que signen Wayne Wang i Paul Auster. De fet, hi ha un llarg passatge de la pel·lícula que representa, en certa manera, la descoberta d'un "lloc" i de les seves connotacions específiques,

per part d'un dels protagonistes. A continuació transcrivim el diàleg d'aquest passatge: és una conversa entre 'Paul', escriptor, i 'Auggie', estanquer i amic seu. La particularitat de l'escena consisteix en la progressiva descoberta, per part de Paul, d'una sèrie de facetes desconegudes del seu amic: sobretot, la seva dèria per fotografiar, cada dia del món, un "mateix" lloc: la cantonada on hi ha el seu estanc. Durant el seu desenvolupament hi ha un canvi d'actitud molt significatiu per part de Paul: allò que sempre havia considerat com un indret indiferenciat, sense valor com a "lloc propi", esdevé progressivament un indret personalitzat i, fins i tot, inesperadament vinculat amb la seva pròpia peripècia vital (les remarques en cursiva són nostres):

(Paul) - "No sabia que fessis fotos."

(Auggie) - "Podria dir que és un 'hobby'. Només hi dedico cinc minuts al dia. Però tots els dies: plogui, nevi o pedregui. Com ara el carter..."

(P.) - "Escolta, tu no ets un individu que es limiti a cobrar darrere del mostrador..."

(A.) - "Això és el que la gent es pensa. Però no vol dir que necessàriament sigui així..."

Ara Paul fulleja l'àlbum d'Auggie. I, tot girant fulls, s'adona que totes les fotos corresponen al mateix indret: la cantonada on hi ha ubicat l'estanc.

(P.) - "Escolta tu, totes són iguals..."

(A.) - "Exactament. Més de quatre mil fotos del mateix *lloc*: la cantonada del carrer Tercer amb la Sèptima Avinguda, a les vuit del matí. Quatre mil dies seguits, i amb tota mena de temps... Per això mai no marxo de vacances; he d'estar *allà* sempre: *al mateix lloc, cada matí i a la mateixa hora.*"

(P.) - "Mai no havia vist una cosa així..."

(A.) - "És el meu 'projecte'. Com t'ho diria ... L'obra de la meva vida."

(P.) - "És sorprenent. Però... no ho acabo d'entendre. Com se't va acudir la idea d'aquest... 'projecte'?"

(A.) - "No ho sé ben bé ... Potser perquè, en el fons, és la *meva* cantonada... És a dir: és una petita part del món, on passen coses com a qualsevol altre lloc... És una crònica del meu racó de món..."

(P.) - "Impressionant..."

Paul va passant fulls; acaba un àlbum i en comença un altre.

(A.) - "No ho podràs entendre si no vas més a poc a poc..."

(P.) - "Què vols dir?"

(A.) - "Que vas massa de pressa. Gairebé no mires les fotos."

(P.) - "Però si *totes són iguals*..."

Auggie expressa en veu alta els seus pensaments, mentre Paul va repassant, ara amb lentitud, les fotos de l'àlbum.

(A.) - "*Totes són iguals, però cadascuna és diferent de les altres*: hi ha dies amb boira i dies assolellats; tens llums d'estiu i llums de tardor; dies laborables i dies festius. Tens gent amb abric i botes d'aigua, i gent amb camiseta i pantalons curts. A vegades és la mateixa gent, a vegades és una de diferent. A vegades, *les persones diferents es converteixen en les mateixes*, i a vegades unes i altres desapareixen... La Terra gira al voltant del Sol, i cada dia la llum solar ens il·lumina des d'un angle diferent..."

Paul mira ara l'estanquer, i torna a repassar amb parsimònia les fotos de l'àlbum.

(P.) - "A poc a poc, no?"

Auggie assenteix

(A.) - "Això és el que recomano... Un matí, un altre matí, un altre... El temps manté sempre el seu ritme."

Paul s'entreté ara amb cada foto. Tot d'una s'atura en una d'elles: davant la "cantonada" de sempre, una dona creua apressada el carrer.

(P.) - "Valga'm Déu... Mira, és Helen!"

(A.) - "Sí, és Helen. Apareix en moltes fotos d'aquell any, abans de la malaltia... Devia anar cap a la feina..."

(P.) - "És Helen... Mira-la, la pobra Helen!"

Paul, veient la foto de qui havia estat la seva dona, no pot ara reprimir l'emoció i esclata en plors. Auggie intenta consolar-lo. Següent escena: apareix la "cantonada" de sempre, al dia següent. Dempeus, amb la càmera sobre el tríode, Auggie prepara una nova foto...⁽²³⁾

Les reflexions fetes en els dos epígrafs precedents, i en el marc de l'article en conjunt, ens han permès explicitar allò que es pot considerar com un problema consubstancial en relació amb la noció de *nom propi de lloc* (o sigui, *topònim*): la relativitat conceptual que afecta, d'una manera intrínseca, tant la noció de "nom propi" com la noció de "lloc". Ens movem, dit en poques paraules, dins la categoria dels fets particulars, únics, singulars: en paraules de Bertrand Russell, els "fets en brut". O sigui, els fets de la història i de la geografia, acceptats com a tals fets per la majoria de nosaltres i que són pressuposats per la ciència; és a dir, que formen la base sobre la qual s'aixeca l'edifici de la ciència.⁽²⁴⁾

No voldríem que aquestes consideracions s'interpretessin com una constatació de la impossibilitat d'abordar l'estudi rigorós de la temàtica que ens ocupa. Ben al contrari: la nostra pretensió és, senzillament, deixar aclarits, en la mesura possible, els pressupòsits inicials, el punt de partida. Que ens moguem dins un terreny afectat de ple per la relativitat, per la impossibilitat d'acotar d'una manera sòlida els conceptes nuclears de l'anàlisi, no vol dir que l'estudi no es pugui dur a terme, o que estigui condemnat de bon principi a uns resultats equívocs. Tal vegada aquest és el repte de fons: abordar l'estudi d'una matèria que, malgrat no oferir la certesa de cap agafador segur, és un reflex directe del món real, de l'existència humana sobre la Terra. Una matèria que, de cara al seu estudi, exigeix com a única condició l'acceptació de la naturalesa elusiva, controvertida, zigzaguejant, dels fets particulars.

La toponímia, cruïlla interdisciplinària

El present epígraf té un enfocament de caire essencialment epistemològic; és a dir, tracta de plantejar la raó de ser de la toponímia com a camp del coneixement i, més concretament, d'aclarir la seva "posició" dins el conjunt de camps de coneixement. En relació amb aquesta qüestió partim d'una constatació inicial: que es tracta d'un coneixement que podríem qualificar "de síntesi", en el sentit que involucra matèries de naturalesa diversa. En aquest sentit, i de forma similar al que succeeix amb altres disciplines de síntesi, pensem que val la pena, almenys d'entrada, no considerar-la estrictament com una "parcel·la" determinada del coneixement, perfectament delimitable respecte a qualsevol altra "parcel·la", sinó entendre-la com una perspectiva d'estudi capaç d'integrar mètodes i criteris procedents de disciplines molt diverses.

Plantejament de la qüestió: la posició de la toponímia com a camp del coneixement

La toponímia, en tant que "branca de l'onomàstica que estudia els topònims",⁽²⁵⁾ ha estat considerada per la major part de tractadistes moderns com una disciplina "de confluència": és a dir, com una disciplina que no es pot adscriure a un camp de coneixement estRICTE i tancat, sinó que, per la seva naturalesa peculiar, pot ser abordada d'una manera fructífera i complementària des d'una gran diversitat de perspectives. Es podria dir, en un cert sentit, que la toponímia implica un nombre considerable de coneixements, però integrats no d'una manera directa o "vertical" (o sigui, com a "suma" de disciplines, cosa que emmenaria a parlar *depluridisciplinarietat*), sinó més aviat de forma indirecta o horitzontal. És per això que gosaríem qualificar-la com un coneixement *interdisciplinari*; és a dir, un coneixement que s'imbrica amb els coneixements

implicats sense confondre-s'hi, que s'hi interrelaciona sense negar-los. En virtut d'aquesta interdisciplinarietat, la relació que, en el terreny dels fets, queda establerta entre la toponímia i la diversitat de coneixements que conflueixen en el seu estudi no és tant de competència com de cooperació instrumental. Dit d'una altra manera: a l'hora d'estudiar el sentit i el significat dels noms qualsevol aproximació analítica pot ser útil, provingui d'on provingui, si serveix per a aportar alguna clarícia a la qüestió que convé desxifrar.

En general, els tractadistes, quan s'han proposat establir la definició i l'abast de la toponímia, s'han referit d'una manera específica a la seva naturalesa interdisciplinària; unes vegades fent èmfasi en les matèries que hi tenen una major relació, i altres vegades posant l'accent en la importància que pot arribar a representar una determinada perspectiva d'anàlisi. Poirier, per exemple, parla dels tres grans blocs de "ciències auxiliars de la toponímia" que són, segons el seu criteri, la història, la geografia i la lingüística (concretament, la dialectologia i la fonètica).⁽²⁶⁾ Dauzat, en canvi, incideix en particular en el vessant psicològic i sociològic quan assenyala que "aquesta ciència [la toponímia constitueix d'entrada un capítol preciós de psicologia social. Tot ensenyant-nos com s'han designat, seguint les èpoques i els medis, les viles i els pobles, les propietats i els camps, els rius i les muntanyes, ens fa comprendre millor l'ànima popular, les seves tendències místiques o realistes, els seus mitjans d'expressió"⁽²⁷⁾. Al seu torn, Querol defensa, amb arguments fonamentats en la pròpia naturalesa de la disciplina, la necessitat d'unes actituds epistemològiques explícitament obertes. I és que, per a ell, "la toponímia estudia un material que conté tantes informacions que poden existir innombrables maneres de recuperar-les, i que cap d'elles no ha de bandejar les altres; així, es deixa la porta oberta a possibilitats que ni se'ns haurien acudit i que des d'altres punts de vista són d'allò més evidents."⁽²⁸⁾

De la seva banda, Moreu-Rey a *Els nostres noms de lloc*, i Dorion, a *Les relations entre la toponymie et les autres sciences humaines*, dos textos relacionats d'una manera significativa amb la qüestió que ens ocupa, proposen una caracterització àmplia de l'objecte i l'abast de la toponímia. Una caracterització plantejada des de dues perspectives diferents, però convergents pel que fa al seu sentit essencial:

"La toponímia pertany a les anomenades ciències humanes, com ho són les diferents branques de la història, la història de l'economia i de les institucions, la sociologia i l'antropologia cultural, la geografia humana, la lingüística i la filologia (...). La toponímia utilitza bàsicament els serveis de tres altres ciències: la història, la lingüística i la geografia, però ha de recórrer també sovint a auxiliis suplementaris: l'epigrafia i l'arqueologia, l'arxivística i la paleografia, l'etnografia i el folklore, la psicologia social, la topografia, la botànica... Inversament, la toponímia ajuda i ajudarà cada dia més aquestes ciències. Ja és considerada com un dels molt útils auxiliars de la recerca humana. A poc a poc, la toponímia en particular com l'onomàstica en general, ha passat l'estadi infantil on se la volia mantenir. Els estudis onomàstics al nostre país no havien passat, salvant tímides incursions, de l'etapa atomística, o, en tot cas, simplement taxonòmica i classificatòria: recerca d'etimologies individuals, inclusió de topònims en períodes lingüístics o històrics. (...) Sembla arribat el moment de transcendir al grau superior de maduresa, on la toponímia i l'onomàstica poden ser considerades com a dedicacions majors d'edat entre les ciències de l'home, i no com a serventes pobres de la filologia o l'etimologia."⁽²⁹⁾

"Recordem primerament que la toponímia, com nombroses ciències humanes, s'inscriu dins la doble dimensió de l'espai (la funció toponímica) i del temps (la memòria toponímica). La toponímia té, doncs, una relació essencial amb la geografia (els noms de lloc en són el vocabulari propi) i amb la història (en la mesura que els noms esdevenen el testimoni, enllà del temps, d'una determinada relació home-lloc). El nom de lloc és un signe lingüístic i, com a tal, interessa a la semiologia; és l'expressió de la percepció d'un comportament que implica la psicologia, sobretot la psicologia social. Finalment, l'anàlisi morfològica o semàntica del nom, tant el seu origen com en la seva evolució posterior, són cosa de la lingüística i de la psicolingüística, mentre que l'anàlisi sintètica o sinòptica de grans contingents de noms queda per al camp de la sociolingüística i pot desembocar en estudis pròpiament sociològics."⁽³⁰⁾

La perspectiva lingüística i el seu caràcter preminent. Idoneïtat i insuficiències que presenta

L'estudi científic de la toponímia, i de l'onomàstica en general, ha començat en dates molt recents, i els especialistes coincideixen a assenyalar que els seus inicis no es remunten més enllà de mitjan segle XIX (en aquest sentit, Coromines⁽³¹⁾ i Moreu-Rey⁽³²⁾). Tot i això, el repàs de la bibliografia actualment disponible sobre la matèria deixa entreveure ben aviat que, tant en el nostre context com a nivell internacional, la

perspectiva lingüística o filològica ha predominat sobre totes les altres perspectives d'anàlisi. Els noms de lloc, per bé que d'una naturalesa reconeguda com a complexa i singular, i per bé que considerats com una matèria susceptible de ser estudiada per disciplines diverses, han estat abordats d'una manera prevalent des de l'òptica de la lingüística. I aquesta constatació la podem fer tant en relació amb el català com pel que fa a qualsevol altra llengua.

Davant una tal situació, l'observador gairebé es veu abocat a preguntar-se el perquè d'aquesta contradicció aparent: la raó que justifiqui el fet que, essent la toponímia una disciplina situada en una cruïlla de coneixements diversos, hagi donat peu a la preeminència d'una aproximació científica concreta, com és la filològica. En certa manera, la clau de la qüestió ens la dona Moreu-Rey quan constata que, en el conjunt de noms de lloc d'un àmbit geogràfic concret, es poden distingir dos grans grups:

- Els noms de lloc el sentit dels quals és clar i entenedor (i que solen constituir el grup més nombrós).
- Els noms de lloc que aparentment no tenen cap sentit, "perquè no corresponen a cap mot o expressió de la llengua parlada dins el quadre geogràfic i lingüístic estudiat". A continuació el mateix autor afegeix que "aquests topònims, en realitat, havien tingut un sentit en llenguatges desapareguts, o en conceptes estudiats. Se'ls anomena 'fòssils' perquè són antics noms comuns cristal·litzats o petrificats, i conservats alguns d'ells durant mil·lenaris"⁽³³⁾

La distinció que acabem de reportar, lluny de poder-la considerar com a trivial, té dues conseqüències immediates d'una transcendència indubtable en relació amb la nostra anàlisi: d'una banda, ens permet constatar que hi ha un nombre important de topònims que, tot i estar dotats d'una significació espacial particular, han presentat un interès d'estudi escàs (o, en tot cas, relatiu) per al filòleg, atès el seu caràcter de *mots transparents* (o sigui, equiparables, com a "fets lingüístics", als mots comuns de la llengua); d'altra banda, ens permet inferir que el segon grup de noms, els *mots no transparents* (anomenats també "fòssils", perquè representen la cristal·lització d'estadis lingüístics pretèrits), signifiquen, per la seva pròpia naturalesa, un objecte d'estudi d'un interès excepcional per al filòleg, de cara a la investigació d'aspectes ignorats, o escassament coneguts, d'una llengua donada. És així com l'etimologia (entesa com a ciència que estudia la significació originària dels mots) es converteix en una ciència auxiliar fonamental per a l'estudi del segon grup de topònims esmentat; però també és així com podem constatar que l'estudi de la toponímia no s'exhaureix, ni de bon tros, en l'estudi i la recerca etimològica. A banda dels problemes etimològics, hi ha molts altres camps i facetes dels noms de lloc que poden ser abordats d'una manera fecunda des de diverses perspectives de la ciència.

a) Valoració, en particular, de la recerca etimològica

Des del punt de vista històric, la ciència etimològica es desenvolupà com a branca de la lingüística a partir de mitjan segle XIX. A propòsit d'aquesta ciència, Benjamin W. Dwight, que és considerat com un dels seus precursors, escrivia el 1865 que "en aquest país [Estats Units, com també a Anglaterra i a França, i a tot arreu amb l'excepció d'Alemanya, l'estudi de l'etimologia vernacla i clàssica es troba en el mateix estadi groller i mancat de mètode, propi de les descobertes primeres i parcials, en què es trobaven la química o la geologia mitja centúria enrere"⁽³⁴⁾. Dwight escrivia això a *Modern Philology: its Discoveries, History and Influence*, una obra d'una gran significació a la seva època (i que en el nostre context cultural va ser donada a conèixer per Balari), la tercera part de la qual es titulava, significativament, "The science of Etymology". En ella, l'autor feia una aferrissada defensa de la ciència etimològica, que qualificava com a "poesia fòssil, filosofia i història combinades"⁽³⁵⁾, i de la qual reivindicava "el seu valor peculiar en l'entrenament de la ment per a la comunicació i la comunió amb altres ments". És per això, conclouïa Dwight, que l'etimologia s'acaba configurant com la "química del llenguatge".⁽³⁶⁾

Tot i l'evolució experimentada per la ciència etimològica al llarg dels darrers cent cinquanta anys, correlativa en part al desenvolupament de les diverses subdisciplines de la lingüística, la problemàtica permanentment irresolta d'haver de treballar amb estrats lingüístics arcaics o fòssils provoca que la investigació toponomàstica de base filològica es mogui, en gran part, dins "un llenguatge farcit d'inseguretats, de propostes poc fonamentades i d'especulacions constants".⁽³⁷⁾ A això mateix es referia un dels grans especialistes en etimologia dins les llengües romàniques, Joan Coromines, quan l'any 1973 assenyalava que "cal reconèixer, veritablement, que el desenvolupament de la toponomàstica en el món ha avançat menys d'allò que hom esperava a la primeria d'aquest segle".⁽³⁸⁾ En vista de la incertesa metodològica que se

cerneix permanentment sobre l'etimologista, el mateix professor Coromines proposa, com a premissa bàsica per a la investigació etimològica en toponímia, la diversificació dels criteris d'anàlisi. En aquest sentit, a *Tòpica hispèrica* enumera, com a criteris de referència, els que assenyalen a continuació: 1r. La determinació de l'àrea geogràfica de les diferents llengües que han existit o que existeixen en un determinat territori. 2n. Les terminacions característiques de les paraules. 3r. Les lleis gramaticals. 4t. La fonètica històrica. 5è. Les formes documentals. 6è. Els fonemes característics. 7è. La comparació semàntica. 8è. Les dades geogràfiques. 9è. Les dades històriques. (39)

Tot i reconèixer la justesa i el rigor en què es fonamenta la proposta metodològica de Coromines, cal subratllar que totes les prevencions de mètode no exclouen, en qualsevol cas, la problemàtica inherent a l'estudi etimològic; és a dir, la problemàtica derivada d'haver de treballar amb "fòssils" o amb "relíquies" de la llengua (mots que han perdut virtualitat significativa en relació amb el sistema lingüístic vigent en un moment donat). En haver-se perdut la noció precisa del referent (o sigui, la seva "entitat significativa" plena), és evident que l'anàlisi etimològica sempre necessitarà recórrer, en una mesura més petita o més gran, a l'especulació (o sigui, a la formulació d'hipòtesis en múltiples direccions i a través del temps, en un sentit ampli). I, al nostre criteri, és la consciència d'aquesta incertesa, d'aquesta "inevitabilitat" de l'especulació, allò que ha portat alguns lingüistes a formular una proposta metodològica diferenciada: l'estudi de l'*etiologia* dels topònims. Ens hi referirem a l'epígraf següent.

b) "*Etimologia*" i "*etiologia*" dels topònims

Moreu-Rey, en un treball de 1995, definia l'*etiologia* d'un topònim com l'estudi de les causes i les circumstàncies que l'han originat; més concretament, "l'examen dels factors que han permès, afavorit o obligat la generació d'un nom de lloc". (40) Es tracta, segons el mateix autor, d'un punt de vista que ens apropa a la "naturalesa" del topònim. Tot aprofundint en aquesta idea inicial, un altre autor, Xavier Terrado, assenjala que l'*etiologia* vol esbrinar les causes que han motivat el naixement d'un nom de lloc, mentre que l'*etimologia* pretén més aviat connectar el nom amb altres de preexistents. (41) A fi d'il·lustrar l'argumentació amb exemples, Terrado assenjala el cas del topònim *Sant Martí*, la difusió del qual està molt lligada a la particular devoció que es tenia per aquest cavaller-bisbe en els segles medievals; o bé el cas dels topònims *Miralles* i *Espills*, que segons el mateix autor no es poden explicar quan s'ignora la importància que tenien els senyals lluminosos, durant l'edat mitjana, a les terres de frontera. Per a Terrado, la consideració de factors com els esmentats no és tant l'objecte específic de l'*etimologia* com de l'*etiologia*, entesa aquesta segona perspectiva, malgrat tot, en un sentit complementari de la primera.

No dubtem que l'estudi de l'*etiologia* dels noms pot significar un gran avantatge de cara a aprofundir en la seva etimologia. Ara bé, sense negar la versemblança d'aquest plantejament, voldríem subratllar un aspecte que té relació amb el rerefons d'aquestes qüestions i que, a criteri nostre, no sempre és tingut prou en compte: la conveniència d'implicar, d'una forma conjunta, els diversos camps d'estudi que tenen una relació directa amb els noms, a fi d'assolir el coneixement més ampli i més profund possible sobre la seva *significació*. Això vol dir, a la pràctica, prendre en consideració tres grans perspectives: la que posa l'accent en l'estudi material del *nom* (i que, per simplificar, anomenem "lingüística" o "filològica"), la que se situa en la perspectiva del *temps* (i que denominem històrica) i la que se centra en els aspectes espacials, o relatius al *lloc* (i que anomenem "geogràfica").

A la pràctica, totes tres perspectives s'interrelacionen i presenten un grau elevat d'interdependència. És ben cert que cadascuna d'elles se situa en una dimensió epistemològica pròpia i fa ús d'uns aparells metodològics i de recerca diferenciats; però això no impedeix que la seva pretensió final (i convergent) sigui, en relació amb un nom donat, l'establiment o la descoberta de la seva "significació global" (una significació que equivaldria, per entendre'ns, a la "suma" de l'*etiologia* i l'*etimologia* d'aquest nom).

A reserva de reprendre el fil d'aquesta qüestió en un epígraf proper, creiem interessant de deixar-la apuntada aquí. I recordar, de passada, que tant la perspectiva filològica com la geogràfica o la històrica estan condicionades per unes limitacions que els són inherents i que l'estudiós es veu obligat a acceptar. No hi ha, a la pràctica, solucions "absolutes" per a afrontar problemes que deriven de la pròpia naturalesa (més transparent o més opaca) dels fets; sí que hi ha, tanmateix, la possibilitat d'enriquir una perspectiva d'anàlisi determinada amb la interrelació de variables procedents d'altres camps d'estudi. I, per al bé de la recerca i de la ciència en general, caldria que l'estudiós no perdés mai de vista aquesta possibilitat.

La perspectiva geogràfica en la toponímia: l'aportació d'un punt de vista centrat específicament en l'espai

Sobre la base de les consideracions fetes fins ara, ens proposem fer una reflexió de síntesi sobre el paper que pot correspondre a la perspectiva geogràfica en relació amb la toponímia. Partint de la premissa que la toponímia se situa en una veritable "cruïlla de coneixements", i sense oblidar que per ara no ha estat delimitat del tot el paper que correspon a cadascuna de les disciplines implicades en aquesta cruïlla, ens plantejarem quina aportació específica podem atribuir a la geografia.

En general, i a fi d'enquadrar degudament la reflexió, direm que, segons la nostra opinió, hi ha un desconeixement bastant generalitzat de les potencialitats pròpies del punt de vista geogràfic a l'hora d'abordar la interrelació entre "territori" i "llengua". Observem-ho, per exemple, en el text que transcrivim a continuació. Es tracta d'un text escrit per un lingüista, Carles Duarte, en el qual es fa referència a la problemàtica que representa, per a l'etimologista, desconèixer el contingut semàntic del nom de lloc:

"La toponomàstica, emperò, no pot comptar gaire sovint amb l'ajut del contingut semàntic del nom de lloc, que desconeixem. Heus ací una dificultat important. Si, posem per cas, nosaltres resolguéssim l'anàlisi toponímica de *Naranco* (coneguda muntanya dels Pics d'Europa) afirmant que, d'acord amb una certa tendència moderna d'anomenar-la *Naranjo*, es tracta d'un derivat de 'naranja', cometriem un error considerable, car, com ens ha aclarit el professor Coromines, la veritable etimologia del mot és *NERANKOS, 'gegant', de l'indoeuropeu hispànic, format damunt la base indoeuropea comuna NER-, 'home, baró fort, potent, heroic'."⁽⁴²⁾

No compartim, per la nostra part, que la toponomàstica no pugui comptar més que excepcionalment amb "l'ajut del contingut semàntic del nom de lloc". Un tal supòsit pot ser excepcional per a l'estudi dels noms en una perspectiva diacrònica (o sigui, per a l'interessat en l'origen remot d'un nom donat), però no pas per a la persona que s'acara amb els noms en tant que entitats lingüístiques referides al moment present; per a aquesta persona, qualsevol nom de lloc vigent té contingut semàntic, és a dir, un significat que es correspon amb la *concreció en l'espai* que *en aquest moment* té el nom en qüestió. "Significat" i "dimensió espacial" (o "transcendència espacial") serien, des d'aquest punt de vista, expressions equivalents. Estudiar la dimensió espacial d'un nom de lloc voldria dir, des d'aquesta òptica, analitzar la *individualitat* d'aquest espai, la seva "diferenciació específica" respecte a la resta de l'espai. L'únic requisit previ per a l'anàlisi de l'"espai individualitzat" és l'explicitació de la coordenada temporal: és a dir, la *determinació del moment* al qual es fa referència. Per a l'etimologista, aquest "moment" és un punt del temps remot (i difícilment determinable): l'instant de l'origen del mot. Per al geògraf, en canvi, el moment de referència és l'"ara", l'instant present. Al fil d'aquest raonament podem concloure que l'espai té, per a l'etimologista i per al geògraf, una dimensió temporal diferent. Al primer li interessa l'espai en tant que situat en un moment del temps més o menys llunyà: és l'espai que li permetrà descobrir la raó de ser originària del mot, la seva gènesi. Al segon, en canvi, li interessa l'espai en tant que realitat actual, perceptible, evident (o sigui, i fent salvetat de la tautologia, en tant que "realitat real"). Tots dos espais poden coincidir, o no: és ben normal que, al llarg del temps, l'entitat significativa, l'"espai individualitzat" a què fa referència un nom de lloc, canviï. Encara que no coincideixin, tots dos espais interessaran als dos estudiosos esmentats, però des de perspectives diferents: a l'etimologista li interessa l'"espai individualitzat" actual, a fi de tenir uns punts de referència que, tot i ser actuals, puguin donar llum a la seva immersió en el passat. Al geògraf li interessa l'"espai individualitzat" pretèrit: la seva interpretació del present sempre serà més acurada i precisa com més riques i variades siguin les dades de què disposi referides al passat. Per això podem dir que una perspectiva i l'altra s'imbriquen, s'interrelacionen i es fecunden mútuament. Per això, tornant a l'exemple de referència, cal que l'estudi de l'etimologia del mot *Naranco* es fixi no tan sols en l'arrel remota del nom: valdrà la pena, també, que observi la fesomia, les característiques, la profunda individualitat d'aquesta muntanya. Serà aleshores quan descobrirà que, en relació amb totes les altres muntanyes del voltant, el *Naranco* es presenta com un veritable *gegant*: bastió de roca aïllat que s'aixeca sobre el petit llogaret muntanyenc de Bulnes. Segurament, i des de la perspectiva estricta de l'espai, una de les muntanyes més ben "individualitzades" i "diferenciades", respecte al seu entorn immediat, de tota la Serralada Cantàbrica.

En qualsevol cas, i més enllà de la literalitat de l'exemple esmentat, val la pena recordar aquí, en el context de la reflexió sobre la interacció entre "llengua" i "territori" que hem fet més amunt, que la profunda imbricació entre un concepte i l'altre ha estat reiteradament assenyalada i posada de manifest, almenys pel que fa a l'àmbit de la llengua catalana, per alguns dels seus compiladors i investigadors moderns més

destacats; ens referim, concretament, a Antoni M. Alcover i Joan Coromines. Respecte al primer, és especialment il·lustratiu el text titulat "Resum històric de l'obra del Diccionari", amb què Francesc de B. Moll encapçala el magne *Diccionari català-valencià-balear*⁽⁴³⁾. En relació amb el segon, val la pena consultar el treball de Joan Mascaró Passarius que fa de pòrtic al primer volum de l'*Onomasticon Cataloniae*⁽⁴⁴⁾. A banda d'aquests dos textos, ens sembla d'interès transcriure aquí un fragment d'un treball de Joan Coromines on queda ben explicitada, a parer nostre, la necessitat, per part de l'investigador, de treballar en aquestes qüestions des d'una òptica sensible a les interrelacions geogràfico-lingüístiques:

"Sovint l'aspecte del lloc ens guiarà vers el significat. No pot ésser casual que tots els indrets següents es trobin al costat d'un gran precipici o penya-segat: *l'Espà* (prop de Gósol), *Sant Salvador de les Espases* (prop d'Olesa de Montserrat), *la Torre de l'Espasa* (Centelles), *Castellsespasa* (Bassegoda), *Espades* (alt Berguedà), *Barranc de l'Espada* (Ports de Tortosa), *Coma-l'espada* (el cim més alt de la vall de Sant Nicolau, afluent de la de Boí), *Spatamala* (Torelló), *Serra d'Espadà*, prop d'Onda; és, doncs, una conclusió prudent creure que el llatí SPATHA, del qual coneixem en català les variants *espasa*, *espaa* i *espada*, va tenir el mateix sentit que el seu derivat *espatat*."⁽⁴⁵⁾

Els noms de lloc i el problema de la significació

Hem tractat fins aquí els problemes conceptuals inherents a la noció de nom propi de lloc, i també la pluralitat d'aproximacions que admet una tal noció (amb un èmfasi particular en l'especificitat de l'aproximació geogràfica). Ens resta ara referir-nos a una qüestió important però no menys problemàtica que les anteriors: la *dimensió significativa* del topònim. En altres paraules, i sense perdre de vista en cap moment el plantejament geogràfic que ens és propi, ens preguntarem sobre el possible "abast significatiu" del nom de lloc. Té significació, un topònim? Té, un topònim, valor "denotatiu" però no "connotatiu"? Fins a on pot arribar el "contingut semàntic" d'un topònim? Davant aquests interrogants, que han rebut respostes diferents - a vegades, diametralment oposades - per part d'autors diversos, formularem una sèrie de consideracions, degudament argumentades, tot procurant no caure en la inadequació d'un plantejament científicista. Una vegada més, som conscients que aquest terreny constitueix el camp d'investigació per excel·lència de la semàntica i la semiòtica, i que seria poc assenyat, per part nostra, pretendre obrir-hi alguna línia d'anàlisi inèdita des de la geografia (o, més concretament, des de la "toponomàstica geogràfica"). Lluny d'aquest plantejament, el nostre objectiu és, ara mateix, aprofitar el marc específicament geogràfic en què ens movem per a fer algunes acotacions sobre unes qüestions que, a més d'una dimensió lingüística, en tenen una de geogràfica.

Consideracions sobre la "significació" dels noms de lloc

La qüestió de la "significació" dels noms de lloc s'ha de situar dins el marc més general de la problemàtica de la significació dels noms propis, i està molt lligada amb una temàtica que ja hem tingut ocasió d'abordar amb anterioritat, que és la *naturalesa* del nom propi i la difícil distinció entre "nom propi" i "nom comú". El tema que ara ens ocupa ha estat una qüestió llargament debatuda entre els especialistes, i no es pot pas dir que, actualment, hagi deixat de ser controvertida. Un dels autors més reiteradament citats a propòsit del problema, Stephen Ullmann, s'hi refereix amb profunditat a *Semàntica. Introducció a la ciencia del significado*. Aquest autor, en referir-se als criteris per a la distinció entre nom propi i nom comú, ens ve a dir que un criteri particularment determinant és el de la *significació*: "La diferencia esencial entre los nombres comunes y los propios estriba en su función: los primeros son unidades significativas; los segundos son meras *marcas de identificación*."⁽⁴⁶⁾ És a dir, Ullmann ens ve a dir, resumidament, que els noms comuns "signifiquen", mentre que els noms propis no ho fan; tan sols "identifiquen". En realitat, allò que fa Ullmann és expressar amb altres paraules una doctrina que, com aquest mateix autor reconeix, va formular per primer cop el filòsof anglès John Stuart Mill, a l'obra *A System of Logic*, i que ha estat seguida posteriorment per nombrosos autors, algunes vegades amb matisos o variacions (Frege, per exemple, parla de "sentit" i de "referència", i considera que els noms propis són essencialment referencials; així mateix, per a Lyons els noms propis no són posseïdors de sentit).⁽⁴⁷⁾

A reserva d'entrar més a fons en la qüestió al subepígraf següent, a propòsit de la distinció entre "denotació" i "connotació" en relació amb els topònims, volem deixar establert en aquest punt que, tot i la controvèrsia que se suscita entorn de les funcions "significativa" i "identificativa" dels noms propis -i, en particular, dels topònims-, són nombrosos els autors que, d'una manera directa o indirecta -i, sovint, sense entrar en cap

mena d'anàlisi teòrica prèvia- acceptem que aquestes entitats lingüístiques que anomenem noms propis tenen un determinat "contingut significatiu" (o "significat", o "càrrega semàntica"). Tot situant-se, precisament, en el "pla del contingut del nom propi" (per bé que en el marc de l'onomàstica literària), Christian Ionescu ens recorda que "A la teoria més corrent (...), en el sentit que el nom propi és un simple índex, una etiqueta que designaria sense significar -és a dir, que no és un signe lingüístic-, s'oposa *no tan sols la idea que el nom propi és un signe com qualsevol altre, sinó també la idea que aquest signe pot ser nucli de l'anomenat fenomen d'"hipersemançitat", tret característic de la paraula poètica"*.⁽⁴⁸⁾ En una línia propera, per bé que en un pla de discurs diferent, se situen Josep Moran quan assenyala que "El significat d'un nom propi no és pas el sentit etimològic d'origen, sinó la realitat sincrònica i actual que denomina"⁽⁴⁹⁾ i Maria Àngels Vidal Colell, quan afirma que "La significació de 'Barcelona' és 'la ciutat anomenada Barcelona' ".⁽⁵⁰⁾

Per part nostra, i en relació amb el nostre estudi, acceptem expressament les consideracions dels autors a què ens hem referit en el paràgraf anterior (i deixem per a una altra ocasió la possibilitat de traslladar el concepte d'"hipersemançitat", esmentat per Ionescu, al context del territori); de fet, l'anàlisi global que ens plantegem no tindria massa sentit si consideréssim els noms de lloc com unes entitats lingüístiques desproveïdes de significació. En aquesta línia, ens sembla necessari remarcar la coincidència del nostre plantejament amb el de Dorion, sobretot pel que fa a la interacció entre l'"acte de nomenar" i la "localització" d'un lloc a l'espai:

"Donar nom a un lloc *és escollir un signe que permetrà, al nivell de la comunicació, localitzar dins l'espai un lloc determinat*. Aquest signe, parlat abans que escrit, és un semantema, una unitat de sentit que es deriva de l'acte de nomenar, que és, al seu torn, l'expressió d'un report (de percepció, d'afecció, de possessió o fins i tot de temor o de cobdícia) entre el "nominant" i el lloc nomenat."⁽⁵¹⁾

a) *Els noms de lloc en relació amb la dicotomia "connotació"/"denotació"*⁽⁵²⁾

Stephen Ullmann, a l'obra citada més amunt, fa referència al criteri de la "denotació enfront de la connotació", com una de les maneres de distingir entre noms comuns i noms propis. En concret, Ullmann, seguint també Stuart Mill en aquest punt, assenyala com a privativa dels noms propis la denominada "denotació" (o funció o valor denotatiu), mentre que la denominada "connotació" (o funció o valor connotatiu) és pròpia dels noms comuns: "Los nombres propios, según Mill, no son connotativos: denotan a los individuos que son llamados por ellos, pero no indican ni implican ningún atributo como perteneciente a estos individuos."⁽⁵³⁾

A parer nostre, i centrant-nos específicament en el subconjunt dels noms propis que són els noms de lloc, la cosa no és, almenys en aquest camp concret, tan senzilla (o, més ben dit; tan "dicotòmicament" senzilla). En principi, des de la perspectiva de l'anàlisi geogràfica, la qüestió presenta un doble vessant: és a dir, d'una banda, es poden considerar els topònims només des del paràmetre de l'espai; d'altra banda, es poden considerar des del doble paràmetre de l'espai i del temps. Ho tractarem seguidament, de manera separada.

Des del paràmetre exclusiu de l'espai, la qüestió sembla, en principi, meridianament clara: si partim de la base que *qualsevol* topònim en vigor significa *alguna cosa*, haurem de concloure que no té sentit, en aquest cas, parlar de connotació i de denotació: un concepte coincideix amb l'altre; el nom (com a fet lingüístic) 'denota' i a la vegada 'connota' allò a què fa referència, és a dir, un determinat *lloc*. Que un nom "signifiqui" un lloc pot semblar molt forçat des del punt de vista estricte de la semàntica (o de la lingüística); però no ho és tant si partim de la base que, per a la geografia, la correspondència entre nom i lloc es pressuposa sempre. Quan el geògraf situa un nom de lloc en un determinat punt d'un mapa vol dir, si no s'hi diu res més, que "aquell nom de lloc", identifica, singularitza, designa i referencia el "lloc (o espai) concret" representat i individualitzat en el mapa. La correspondència entre "nom" i "lloc" ens apareix tan explícita i tan evident, en aquest cas, que no ens sembla desmesurat considerar que el nom "significa" el lloc.

Ara bé, pensem que una altra cosa és abordar el problema des del doble paràmetre de l'espai i el temps. En concret, la introducció aquí de la dimensió temporal complica la qüestió, perquè, com hem tingut ocasió d'assenyalar, el paràmetre "espai" del topònim està subjecte a possibles modificacions al llarg del temps: no significa el mateix el topònim *Matadepera* en el seu origen (en què, com ens indiquen els etimòlegs, es volia fer referència a un lloc caracteritzat per la presència de bosc i de roques -el *bosc de la pedra*, concretament-)⁽⁵⁴⁾, que en l'actualitat, en què el seu significat és el "poble" de Matadepera (per més que el dit poble estigui

situat en un context físic, el massís de Sant Llorenç del Munt, caracteritzat per la presència de cingles rocosos envoltats de bosc). En el cas de l'exemple que esmentem, doncs, podem concloure que el topònim *Matadepera*, considerat en la perspectiva espacio-temporal, "denota" una cosa (un poble o nucli de població, per bé que tal "denotació" no ha estat la mateixa al llarg dels segles), però en "connota" una altra (un lloc caracteritzat per la presència de bosc i de roques); una tal "connotació", que ha quedat fossilitzada en el nom actual del poble, només pot ser esbrinada amb seguretat a través de l'estudi etimològic i històrico-documental; és a dir, a través de l'estudi del passat (història), més que no pas a través de l'estudi del present (geografia).

b) Sobre la "funció descriptiva" dels noms de lloc

Parlar de la dimensió significativa de la toponímia és parlar, també, de la seva possible funció descriptiva; o, dit d'una altra manera, de la consideració dels noms de lloc com a "descripcions". De fet, des de la perspectiva de la geografia (disciplina que tradicionalment ha estat presentada com la "descripció de la Terra") aquesta equiparació pot semblar aventurada, però el cert és que, per part dels especialistes en el llenguatge, és normal plantejar aquesta correlació -sobretot, en el context del debat sobre la naturalesa del nom propi. Com assenyala Josep Ferrater,

"Hi ha noms considerats propis que són descripcions (el Montblanc) i d'altres que poden considerar-se semidescripcions (la Nicolasa). ¿És legítim seguir considerant-los com a noms propis? La distinció entre noms propis i descripcions ha suscitat moltes perplexitats, fins i tot després d'haver-se fet tot el possible per "desemmascarar" certs suposats noms propis, que han resultat ser, o haver estat, descripcions."⁽⁵⁵⁾

En aquest punt, i abans d'avançar més en els raonaments, una pregunta ve a tomb: què hem d'entendre per descripció? El mateix Ferrater ens remet a la denominada "Lògica de Port-Royal" per explicar que "la definició menys exacta que s'anomena descripció, és la que proporciona certs coneixements d'una cosa pels accidents que li són propis, i que la determinen el suficient per donar alguna idea que permet discernir-la d'altres."⁽⁵⁶⁾ Si tractem de traslladar aquesta noció de descripció -en els termes en què ha estat caracteritzada- al pla de la geografia, i convenim que "és descripció allò que proporciona uns certs coneixements d'un territori a partir dels trets que li són propis, i que permeten individualitzar-lo i distingir-lo respecte a d'altres territoris", haurem de concloure no tan sols que la descripció és un mètode imprescindible per a la formació d'allò que anomenem "coneixement geogràfic", sinó també que, en la formació d'aquest coneixement, els noms de lloc (en tant que "descripcions de lloc") hi poden tenir un protagonisme de primer ordre.⁽⁵⁷⁾

Que els noms de lloc (o, més concretament, una part important dels noms de lloc) tinguin una determinada càrrega descriptiva, o que puguin ser considerats com a "descripcions", no impedeix que puguem fer el raonament a la inversa; és a dir, puntualitzar que no sempre que ens trobem davant un nom de lloc d'aparença pretesament descriptiva hem de creure que, en efecte, existeix realment aquesta descripció. El mateix exemple que cita Ferrater en parlar dels noms propis que són descripcions (el *Montblanc*) ens serveix per a fonamentar aquesta última argumentació: podem considerar que el topònim *Montblanc* és descriptiu quant al fet de referir-se a una muntanya dels Alps (precisament, la més alta, amb 4.807 m), en què la presència de grans geleres en els seus vessants la caracteritza semànticament com a "muntanya blanca"; però no és tan clar, en canvi, que es pugui considerar com a descriptiu el topònim *Montblanc* referit a la ciutat catalana, capital de la Conca de Barberà. En aquest cas ens trobem amb l'aparent paradoxa d'una muntanyeta o petit turó, sobre el qual s'ha edificat la ciutat, que originàriament tenia una fesomia blanquinosa: un motiu prou singularitzador com per justificar el nom *Montblanc*, que apareix a la documentació medieval (*Montblanc*, 1180; *Monte albo*, 1194 i 1202; *Munt blanc*, 1259; *Muntblanc*, 1359). Però si, en el seu moment, el topònim era descriptiu, més difícil seria ara poder-lo considerar com a tal, ja que la fesomia d'aquell accident muntanyós ha passat a ser més aviat rogenca, per causa d'un procés natural de descomposició de l'originària argila blanquinosa.⁽⁵⁸⁾

Percepció humana i significació de l'espai

Les consideracions fetes fins ara ens han permès subratllar la idoneïtat de la perspectiva geogràfica a l'hora de plantejar-se, per part de l'estudiós, allò que en podríem dir la "lectura" o "interpretació" espacial de la toponímia. Fins aquí hem estat intentant fonamentar la validesa de la "interpretació espacial" dels noms de lloc, entesa no com una activitat que es justifica a si mateixa, sinó com una acció destinada a elaborar, atribuir o transmetre una determinada significació en relació amb l'espai (fins al punt de poder parlar d'un

"espai significant"). Sobre la base d'aquestes premisses pertoca, ara, aprofundir en aquesta noció d'"espai significant": això vol dir, a la pràctica, tenir present la diversitat de maneres en què l'espai pot arribar a ser percebut per l'home. Dit en altres paraules: considerar que, a cada manera de percebre l'espai, correspon una "significació" (d'aquest espai) determinada. Ens situem així en un pla diametralment oposat al de la física: lluny d'entendre l'espai en una dimensió abstracta o merament teòrica, l'entendem com a "dotat" d'una significació concreta, tan particular, variable i contradictòria com ho pugui ser, en tota la seva amplitud, l'acció humana.

En relació amb la qüestió que ens ocupa ens ha semblat adient seguir, com a fil conductor, els arguments que exposa Henri Dorion en un article de l'any 1989, a propòsit de la variabilitat humana en la percepció de l'espai⁽⁵⁹⁾. En concret, Dorion efectua les seves reflexions en tres nivells diferents (la convergència de l'"espai" i del "temps" en determinats topònims; la toponímia com a expressió d'una situació d'"excepcionalitat", i, finalment, la toponímia com a expressió d'un "determinat" punt de vista), als quals ens referirem seguidament.

En primer lloc, l'autor explica que no sempre els topònims donen significat exclusivament a l'espai: hi ha vegades en què tal significat s'estén d'una manera indestriable, tant a l'espai com al temps. En aquest sentit, cita l'exemple del topònim magrebí *Souk-el-Arba* ("el mercat dels dimecres"), del qual explora la genealogia, i acaba preguntant-se si, en realitat, tal nom fa referència a un "espai" o més aviat a un "temps":

"Travessant les planes del Marroc em vaig adonar un dia d'un senyal de carretera que anunciava *Souk-el-Arba*. Vaig ralentir, creient que m'aproximava a un poble: però de poble no en veia cap, enlloc; només la plana. Un quilòmetre més lluny, al revés, el mateix senyal. I entre els dos senyals, res. En tornar a passar per aquest mateix lloc de no-res alguns dies més tard, vaig descobrir que els dos senyals enquadraven un espai que, aleshores, era animat per un centenar de tendes, sens dubte muntades a punta de dia, on s'afilaven marxants, curiosos, famílies i animals. Era dia de mercat (*souk*); *arba*, que significa "quatre" en àrab, designa així mateix el quart dia de la setmana, dimecres. *Souk-el-Arba*: el mercat del dimecres, un *lloc-temps*. Fora del dimecres, el lloc s'esvaeix. En arribar el dia de mercat, el lloc reprèn la vida i s'inscriu així en el temps, com de manera recíproca el temps deixa la seva empremta sobre el lloc. Un lloc cíclic que marca el ritme d'un nomadisme pendular, del qual és testimoni el nom que li van donar els homes, un nom de temps alhora que de lloc."⁽⁶⁰⁾

En segon lloc, Dorion reporta una altra particularitat dels topònims, que es manifesta amb caràcter general i que, d'entrada, pot semblar una paradoxa: la circumstància que, sovint, hi ha una tendència a donar nom al fet excepcional, enfront del fet típic o normal. Es tracta, novament, d'una forma molt particular de percebre l'espai, lligada directament a la significació que hom li dona:

"Els fets excepcionals exciten més la memòria que els fets comuns, i per això qualsevol persona tindrà tendència, d'una manera més natural, a inscriure en el seu record -o en un nom que el conservarà- una sorpresa més que no pas una banalitat (...). Enlloc com al Sàhara hom troba tants noms formats a partir de radicals que fan referència a l'aigua. Allò que és estrany i vital mereix ésser consignat, localitzat, posat en relleu, senyalitzat -com ara marcat amb balises".⁽⁶¹⁾

Com a tercer punt, finalment, l'autor referit incideix en un altre aspecte expressiu de la diversitat en la percepció de l'espai, i que té un reflex privilegiat en la toponímia: és a dir, el supòsit en què el nom de lloc és la manifestació d'una determinada perspectiva d'observació, d'un determinat punt de vista que no té per què coincidir amb cap altre. Com a exemples eloqüents, Dorion cita el cas d'un indret del Quèbec que, per part de la població autòctona, és anomenat d'una manera o d'una altra segons l'estació de l'any de què es tracta: *Kashkametawachishtakan*, a l'estiu, i *Kashkampechonan*, a l'hivern. Així mateix, l'autor esmentat cita el cas de nombroses illes de la regió de Mignan que reben noms diferents segons quines siguin les comunitats humanes del continent que s'hi refereixin.⁽⁶²⁾ Val a dir, de tota manera, que més enllà de l'exotisme que, per al nostre punt de vista, representen alguns dels topònims que cita l'autor, el comportament humà a què fa referència té, també en aquest cas, una dimensió clarament general. Així, dins el nostre context, la variabilitat dels topònims es dona sobretot en relació amb elements geogràfics de caràcter lineal (com ara els camins o els barrancs), que admeten, lògicament, una gran diversitat de "punts de vista"; una cosa semblant succeeix amb elements de caràcter massiu però que poden ser percebuts de forma molt diferent, com ara els vessants d'una serra. En nota a part fem referència a una sèrie d'exemples, recollits per

nosaltres mateixos en punts territorialment força distants, que complementen els casos i les situacions que hem exposat. (63)

En qualsevol cas, el problema de la variabilitat en la percepció de l'espai té unes dimensions que ultrapassen de molt el nostre marc d'estudi. Hem volgut, però, deixar-lo almenys apuntat, entre altres raons per introduir aquest element de reflexió en el debat sobre la significació de l'espai. Cal dir, tanmateix, que totes aquestes qüestions presenten també una problemàtica a nivell pràctic que no es pot deixar de banda; concretament, quan es tracta de triar, entre una diversitat de topònims existents, un sol d'aquests topònims: a nivell, per exemple, d'un document cartogràfic, jurídic o administratiu. És aleshores quan es posa de manifest una contradicció de difícil resolució: la diversitat de "lectures" que pot arribar a tenir l'espai, enfront de la simplificació inevitable que requereixen certes operacions o activitats que tenen també l'espai com a objecte de referència. (64)

El paper de la toponímia en la construcció del "significat global" del territori

Més enllà de l'ambivalència present en alguns noms de lloc -ambivalència que, com hem tingut ocasió de veure, no deriva tant de la pròpia essència dels noms com de la variabilitat de la percepció humana reflectida en ells-, reprenem en aquest darrer epígraf de l'article una qüestió que ja hem tingut ocasió d'esmentar amb anterioritat, i que, per la seva transcendència en relació amb la nostra recerca, creiem interessant de considerar amb una certa atenció. Ens referim, concretament, a la possible (o més ben dit, potencial) contribució dels noms de lloc a allò que hem volgut denominar "la construcció del *significat global* del territori". Es tracta, amb aquesta expressió, d'al·ludir a la potencialitat de la toponímia de constituir, per damunt del seu valor estrictament "identificatiu" (o "denotatiu", com diria algun lògic), un instrument de primer ordre per a l'anàlisi i l'estudi detallat del territori. En altres paraules, un instrument de recerca que pot prestar al geògraf -pel fet d'aportar una informació qualitativa moltes vegades inèdita- un ajut inestimable en el seu intent d'explicar la globalitat d'un territori (o, allò que ve a ser el mateix: en el seu intent de "construir" el significat del territori com un tot).

Al llarg de l'article hem desenvolupat una reflexió sobre el sentit dels noms de lloc, en un intent d'abordar el seu coneixement des de la perspectiva de la geografia. Tot entrant de ple en la qüestió de la seva significació -una qüestió debatuda i, en qualsevol cas, no resolta-, hem pogut observar que la posició dels especialistes oscil·la entre els qui neguen qualsevol valor semàntic als noms propis, amb caràcter general, més enllà del seu estricte valor identificatiu, i els qui defensen que tenen un contingut significatiu superior al dels noms comuns (i, per això, parlen d'*hipersemançitat* dels noms propis). Sense negar que aquesta última interpretació ens sembla especialment atractiva (per bé que fins ara només ha estat aplicada en el camp de l'onomàstica literària), volem subratllar que, segons el nostre criteri, qualsevol intent d'abordar l'estudi de la significació del territori sobre la base de la toponímia passa, necessàriament, per una premissa: l'acceptació que, en el territori en general, no hi ha cap aspecte que sigui conegut del tot (o sigui, que no hi ha cap "significat" que estigui establert d'una manera definitiva i absoluta). Dit d'una altra manera: l'acceptació que, ara mateix, el coneixement geogràfic continua tenint sentit -com a pràctica, com a recerca, com a activitat científica- només a partir de la idea que els interrogants bàsics sobre el món, tot i l'avanç de la ciència i la tecnologia, continuen mancats de resposta. I que aquests interrogants continuen sent el motiu inspirador de la *curiositat*, veritable motor de la ciència en general i de la geografia en particular. Fem plenament nostres, en aquest sentit, les paraules que el geògraf nord-americà John K. Wright va escriure l'any 1947, i que considerem vigents en la seva integritat:

"La recerca geogràfica mira de convertir les *terrae incognitae* de la ciència en les *terrae cognitae* de la ciència; l'educació geogràfica mira de convertir les *terrae incognitae* de cada persona en les *terrae cognitae* de cadascú. En tots dos casos, allò desconegut estimula la imaginació a convocar les imatges mentals d'allò que hi busquem a dins, i com més ens les formem, més la imaginació ens empeny a dur la recerca més enllà. Per això la curiositat és un producte de la imaginació." (65)

En el context, doncs, de la permanència dels interrogants bàsics sobre el món, la possible contribució dels noms de lloc a la construcció del significat del territori s'ha de situar en un nivell d'anàlisi més específic. Concretament, en el nivell de la relació entre *llenguatge* (entès, aquest concepte, en el seu sentit més ampli) i *geografia* (entès també, aquest coneixement, en la seva dimensió cultural més àmplia i oberta). En quina mesura un concepte i l'altre s'interrelacionen i s'influencien recíprocament? Fins a quin punt la geografia és (o no és) una forma de llenguatge que pren com a referència central l'home i el món? En quina mesura aquest

"llenguatge", hipotèticament anomenat "geografia", participa del llenguatge comú, o bé tendeix a formar un cos propi, amb una sintaxi i un lèxic específics i diferenciats? Fins a on arriba el potencial pedagògic d'aquest llenguatge? (És a dir: fins a quin punt la geografia és -o no és- una "pedagogia bàsica" del món?).

A fi de no cloure aquest article amb un enfilall d'interrogants (que no són, de fet, simples interrogacions, sinó que en certa manera pressuposen un procés de reflexió i de fonamentació previ) volem assenyalar que, des de la mateixa disciplina geogràfica, algunes veus ja han volgut posar l'accent en la importància que té, en general, la relació llenguatge-geografia. Un dels autors que s'ha significat en aquest sentit ha estat Vincent Berdoulay. L'any 1982, aquest autor, en un article en què abordava el valor de la metàfora com a recurs expressiu dins el llenguatge geogràfic, encetava les seves consideracions d'aquesta manera:

"En el si de les reflexions que es fan sobre les orientacions i els mètodes de recerca en geografia, hi ha un domini que és sovint negligit, i del qual la transcendència epistemològica ha estat ben poc explorada: es tracta de l'estudi del llenguatge dels geògrafs."⁽⁶⁶⁾

Pròpiament, l'autor dedica l'article a esbrinar el paper d'allò que anomena la "metàfora organicista" (la idea de referir-se al món vivent, i especialment a l'organisme i la seva fisiologia, com a paral·lelisme per explicar aspectes diversos de la realitat, tant física com social) dins el pensament occidental i al llarg de la història. I arriba a la conclusió que, en el camp concret de la geografia, aquest recurs va ser particularment apreciat i utilitzat entre finals del segle XVIII i l'inici del segle XX. Dos dels darrers paràgrafs de l'article ho expliciten prou bé:

"El recurs a la metàfora suscita i expressa, a través del préstec al vocabulari descriptiu del món vivent, una visió nova de la superfície de la Terra i dels seus components físics i humans. D'aquesta manera, la metàfora és sovint reconeguda pel seu valor pedagògic: és un recurs que permet a l'alumne descobrir una manera de veure les coses."⁽⁶⁷⁾

"En la mesura que el llenguatge geogràfic es fonamenta, en gran part, en el llenguatge corrent, seria absurd de combatre una forma tan essencial del discurs com és la metàfora. És més apropiat d'examinar-ne la pertinència i d'esbrinar-ne les modalitats. Així, hom retroba un corrent de recerca que tendeix a considerar que l'especulació científica està essencialment fonamentada sobre el procés metafòric."⁽⁶⁸⁾

La preocupació pel llenguatge que posa de manifest Berdoulay, sobretot en relació amb el pensament i la pràctica geogràfics, és compartida en el moment actual per un nombre significatiu d'intel·lectuals que, des del seu respectiu camp del saber, han subratllat la necessitat de superar l'estretor de mires que es deriva de l'encasellament rígid de la ciència en compartiments, i la necessitat de retrobar, una manera plural i convergent de buscar el sentit i el significat bàsic de les coses. El filòsof Fernando Savater ho ha expressat, a criteri nostre, d'una manera lúcida i penetrant en un paràgraf d'un text recent, *El valor de educar*. Un paràgraf que, tot i tenir un destinatari genèric i indeterminat, pensem que pot ser perfectament assumit per qualsevol geògraf que cregui que, a través de la seva tasca, contribueix a elaborar i a proposar respostes (o "significats") als interrogants inacabables que ens planteja el món:

"La vida humana consisteix a habitar un món en què les coses no solament són allò que són, sinó que també signifiquen; però allò més humà de tot és comprendre que, si bé allò que sigui la realitat no depèn de nosaltres, *allò que la realitat significa sí que és competència, problema i en certa mesura opció nostra*. I per "significat" no s'ha d'entendre una qualitat misteriosa de les coses en si mateixes, sinó *la forma mental que els donem els humans per relacionar-nos els uns amb els altres per mitjà d'elles*."⁽⁶⁹⁾

Notes

(1) Aquest text pren com a referència un dels capítols de la part teòrica de la nostra Tesi doctoral, titulada *Els noms de lloc i el territori. Una interpretació geogràfica de la toponímia del Baix Camp (Tarragona)*, dirigida pel Dr. Vicenç M. Rosselló Verger i a la qual vam fer una primera referència en un número anterior d'aquesta revista (vegeu *Scripta Nova*, núm. 67, 1 de juliol de 2000). La investigació s'emmarca dins el projecte consolidat titulat *Delimitación y análisis de las áreas marginales en Cataluña*, finançat per la Direcció General d'Investigació Científica i Tècnica (DGICYT) del Ministeri d'Educació i Ciència (Projecte d'Investigació PB95-0905), dirigit per la Dra. Roser Majoral.

- (2) Coromines, 1965, vol. I, p. 7.
- (3) Dauzat, 1971, p. 9.
- (4) Menéndez Pidal, 1952, p. 5.
- (5) Rosselló, 1998, p. 1.
- (6) Dorion, 1993, p. 9.
- (7) Tort, 1999, p. 60.
- (8) "Nom propi de lloc"/"Nombre propio de lugar"; definicions que registren, respectivament, el *Diccionari de la llengua catalana*, de l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, Palma, Valencia, 1995), p. 1780, i el *Diccionario de la lengua española*, de la Real Academia Española (Madrid, 1984), p. 1320.
- (9) Moreu-Rey, 1995, p. 45.
- (10) La definició va ser recollida inicialment a Enric Moreu-Rey, 1965, p. 7-8, i reproduïda a la versió d'aquesta obra que l'autor va fer disset anys després: E. Moreu-Rey, 1982, p. 10.
- (11) *Diccionari de la llengua catalana*, op. cit., p. 1780.
- (12) *Diccionario de la lengua española*, op. cit., p. 1320.
- (13) Vegeu, amb caràcter general, Moreu-Rey, 1995.
- (14) Dorion i Poirier, 1975, p. 30.
- (15) *Ibid.*, p. 30-31. Així mateix, en relació amb aquesta qüestió es poden consultar altres obres d'aquest autor (en particular, Dorion, 1973-74 i 1974). Cal notar, així mateix, que la Segona Conferència de les Nacions Unides sobre la normalització dels noms geogràfics va acceptar el suggeriment que el terme *corònim* fos susceptible d'aplicació en un sentit més ampli que el terme *topònim* (Nacions Unides, 1972, p. 10).
- (16) Moreu-Rey, 1995, p. 45.
- (17) Moran, 1996, p. 5. Explica l'autor que aquesta doctrina és recollida a la gramàtica anomenada de Port-Royal, publicada el 1660, en la qual s'assenyala que [els homes] "han anomenat *noms propis* aquells que convenen a les idees singulars, com el nom de *Sòcrates*, que convé a un cert filòsof anomenat Sòcrates; el nom de *París*, que convé a la vila de París" (*Ibid.*, p. 5).
- (18) Per a una visió de síntesi sobre aquesta qüestió, tractada d'una manera breu però molt ben sistematitzada, val la pena consultar l'entrada "*nombre*" a Ferrater, 1979, p. 2.373-2.377.
- (19) Russell, 1948, p. 87-90.
- (20) Vegeu, en general, Ferrater, 1979.
- (21) Russell, 1948, *Ibid.*, op. cit. a la nota 19.
- (22) Russell, *Ibid.*, p. 19-20. De la mateixa manera que l' "ara" i l' "aquí", d'acord amb el raonament de Russell, són conceptes que no es poden concretar a la pràctica d'una forma absoluta, l'estudi de la toponímia ens mostra sovint que la idea de "lloc" inherent a un determinat "nom de lloc" pot ser semblantment inaprensible, o bé, en tot cas, molt difícil de fixar. Un dels millors exemples en aquest sentit el tenim en els *talassònims* (o sigui, els noms de mar endins), i sobretot en l'anomenada "toponímia sotaiguada". Sobre la

particular noció de "lloc" que és inherent a aquests noms, són interessants les reflexions d'una especialista en el tema, Maria Teresa Montaña: "Sota mar la 'intenció nominadora' no és la mateixa que a terra, i la forma d'identificar l'indret és del tot diferent (...). El reconeixement de l'espai mitjançant les tècniques terrestres - percepció visual, dimensió, forma, color...- no és vàlida en aplicar-la a la mar, ja que allí tot és hipotètic (...). Aleshores el pescador recorre amb sagacitat a l'enginy: la forma de retenir l'art (...), la forma de navegar en superfície (...), allò que s'extreu amb l'art (...). No sempre la nominació de l'indret s'ajusta correctament (...). Malgrat això, el coneixement dels fons, en línies generals, és exacte quant als destorbs, més que no pas quant al tipus d'accident geogràfic."(Montaña, 1995, pp. 819-820)

(23) Els subratllats són nostres.

(24) Russell, 1949, p. 60.

(25) Ens remetem, respecte a les qüestions terminològiques fonamentals, a les consideracions fetes a l'apartat titulat *Acotacions terminològiques bàsiques*.

(26) Vegeu, en general, Poirier, 1965.

(27) Querol, 1995, p. 65.

(28) Moreu-Rey, 1982, p. 11.

(29) Dorion, 1984, p. 103.

(30) Coromines, 1965.

(31) Moreu-Rey, 1982.

(32) Moreu-Rey, *Ibid.*

(33) Moreu-Rey, *Ibid.*, p. 13. Respecte d'aquesta qüestió, i en relació amb l'àmbit del català, Xavier Terrado recorda que la major part dels topònims catalans té un ètim dins mateix del català (de l'actual o de l'arcaic), mentre que els altres estrats lingüístics que han incidit en la seva formació (l'ibèrico-basc, el precèltic, el cèltic, l'àrab i el germànic) tenen una significació quantitativa molt menor (Terrado, 1994).

(34) Dwight, 1865, p. 277.

(35) Dwight, *Ibid.*, p. 338.

(36) Dwight, *Ibid.*, p. 345.

(37) Duarte, 1981, p. 79.

(38) Coromines, 1973, p. 193.

(39) Coromines, 1972, vol. I, p. 130-156.

(40) Moreu-Rey, 1995, p. 47.

(41) Terrado, 1994, p. 59-60.

(42) Duarte, 1981, p. 82. De la nostra part, assenyalarem que no tenim prou elements de judici per valorar si el nom *Naranco* corresponent a l'antiga parroquia de Santa Maria de Naranco, al terme municipal d'Oviedo, pot tenir la mateixa etimologia que el nom de la muntanya.

- (43) Alcover, Antoni M; Moll, Francesc de B., 1926-1962, *Diccionari català-valencià-balear*. 10 volums. Palma de Mallorca, ed. Moll. El text comentat apareix dins la *Introducció*, vol. I, ps. IX-XXVIII, i consta només a les edicions del *Diccionari* posteriors a 1962.
- (44) Mascaró Passarius, J., *Joan Coromines: tres quarts de segle al servei de la cultura catalana*. Pàgines 5 a 10 del volum I de Coromines, *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial, Caixa de Pensions, 1989.
- (45) Coromines, 1965, vol. I, p. 18. A banda el treball citat, és recomanable la consulta, en el mateix sentit, de Coromines, J. (1975). *L'origen dels noms de Gistau, Odèn i d'altres noms de lloc catalans i aragonesos connexos*, dins Societat Catalana de Geografia, *Miscel·lània Pau Vila*. Granollers: Montblanc-Martín, 1975, p. 243 a 248. En aquest curiós article, en què Coromines rememora la relació que durant la seva joventut va mantenir amb el geògraf Pau Vila, l'insigne lingüista fa repetides referències a la necessitat de combinar el coneixement geogràfic i el lingüístic en la recerca etimològica, i recorda com ell mateix va rebre un mestratge de Vila en aquest sentit: "(...) Va ser al costat d'ell com, jove lingüista, orgullós d'una tècnica diferent d'aquella en què excel·lia el meu indulgent i sapientíssim company de caminades, vaig adonar-me plenament, per primera vegada, com el saber lingüístic i el geogràfic es prestaven mútuament un concurs preciós en la indagació del passat lingüístic emmagatzemat en aquest immens repertori de la nostra toponímia, el més antic dels nostres arxius." (p. 243-244). [La cursiva és nostra]
- (46) Ullmann, 1967, p. 87. La cursiva és nostra.
- (47) Vegeu, al respecte, MILL, John S. *A System of Logic*, 1843; FREGE, G. *Über Sinn und Bedeutung*, Göttingen: 1966, p. 40-65 i LYONS, John. *Semantics*. Cambridge University Press, 1977 [Traducció castellana: *Semántica*. Madrid: Teide, 1982, p. 189 i p. 207-208].
- (48) Ionescu, 1993, p. 306. La cursiva és nostra.
- (49) Moran, 1996, p. 5.
- (50) Vidal, 1993, p. 467.
- (51) Dorion, 1984, p. 103 [La cursiva és nostra]. Més endavant, el propi autor afegeix: "Aquest report, expressat de manera explícita o implícita pel topònim, és ell mateix funció de l'entorn físic, mental i afectiu que condiciona el "nominant", inspirat com ell es troba, en el seu acte de nominació, per allò que nosaltres designem com el "sistema referencial". El nom així creat sofrirà la prova del temps i serà sotmès a influències diverses. Una barreja d'usos i d'oblits "gastarà" el nom, el modificarà i borrarà sovint de la consciència o de la memòria dels usuaris el sentit original i, amb ell, la referència original" (Dorion, *Ibid.*, p. 103).
- (52) Els termes de connotació i denotació, usats molt habitualment per filòsofs i per lingüistes, tenen una especial aplicació en el terreny de la lògica i en la teoria del signe. Segons Ferrater, un concepte es contraposa a l'altre: "Mentre que la denotació indica la referència del terme a les entitats corresponents, la connotació indica les notes constitutives del propi terme" (Ferrater, 1979, p. 745). El propi autor assenyala que sovint s'ha equiparat "denotació" amb "designació" (per bé que, a criteri seu, una noció i l'altra presenten matisos diferencials), mentre que, de la seva banda, "connotació" s'ha equiparat amb "significació" (Ferrater, 1979, p. 595).
- (53) Ullmann, 1967, *Ibid.*, op. cit. a la nota 46 p. 84.
- (54) Segons Coromines, "el nom ve de PETRA qualificant *mata*, que es refereix als boscos que revesteixen la massa rocosa de Sant Llorenç, a damunt del poble." (Coromines, *Onomasticon Cataloniae*, V, p. 232). La primera citació documental aportada per aquest autor correspon a l'any 959: "in locum quod dicitur *Mata de Peras*".
- (55) Ferrater, 1979, p. 186.

(56) Ferrater, *Ibid.*, p. 759. D'altra part, a l'obra titulada *El ser y el sentido* Ferrater aborda la qüestió de la interrelació entre "llenguatge" i "descripció", en els següents termes: "El llenguatge actualitza la descriptibilitat del món, de forma anàloga a com el coneixement actualitza la seva cognoscibilitat. De la mateixa manera que les realitats arriben a ser conegudes, arriben a ser descrites. D'altra banda, el llenguatge no es limita a reflectir la realitat; fa, de la realitat, un conjunt de sentits. Aquests, expressats lingüísticament, queden objectivats i són, al seu torn, objecte de possibles intencions i, per consegüent, de descripcions." (Ferrater Mora, 1967, *El ser y el sentido*. Madrid, ed. Revista de Occidente, p. 275).

(57) Sobre la funció descriptiva dels noms de lloc, i sobre la concepció de la geografia com un "coneixement descriptiu" vegeu Tort, 1997.

(58) Vegeu, al respecte, Coromines, *Onomasticon Cataloniae*, vol. V, p. 334 i Català, 1965, p. 689.

(59) Vegeu, en general, Dorion, 1989.

(60) Dorion, *Ibid.*, p. 2. El Dr. Rosselló Verger ens ha fet saber, verbalment, que un cas simètric al de *Souk-el-Arba* es produeix a Sineu, a Mallorca. Segons que ens ha explicat, allà l'expressió utilitzada, actualment ben viva, és la d' "*anar a fer dimecres*". És a dir: 'anar a mercat, que precisament se celebra els dimecres'. Com en el cas de l'exemple del Marroc, l'expressió *dimecres* pren un contingut relatiu a l'espai que ultrapassa la mera referència temporal.

(61) Dorion, *Ibid.*, p. 4. Aquesta manera de procedir a l'hora de donar noms als llocs és coneguda tècnicament com a *principi de la negativitat relativa* (Dorion i Poirier, 1975, p. 93), i, de fet, reflecteix una pauta de percepció que es pot considerar com a universal. A l'àmbit de les terres catalanes, per exemple, una mostra expressiva d'aquest principi la trobem en la profusió que presenta el genèric *pla* en la toponímia segarra, tot i ser la Segarra una comarca orogràficament alterosa i menys "planera" que les comarques situades més a ponent seu (vegeu, al respecte, Tort, J., 1986, *Aproximació a la Segarra*. Barcelona, ed. Dalmau, pp. 77-90).

(62) Dorion, 1989, p. 14.

(63) Les "duplicitats toponímiques" són força habituals als massissos d'una certa envergadura, amb vessants geogràficament molt diferenciats. A continuació en donem alguns exemples, recollits per nosaltres mateixos en un sector concret dels Pirineus (Andorra-Cerdanya-Ripollès): La *Tossa Plana de Lles*, anomenada així a la Cerdanya, rep el nom de *Pic de la Portelleta* per la banda andorrana. El *Puig Pedrós* (que rep aquest nom als sectors de Meranges i Guils) és anomenat *Pic de Campcardós* a la vall de Querol. El *Pas dels Lladres*, el *Coll de Llo* i el *Coll d'Eina*, noms habituals a la Cerdanya, passen a ser, per la banda del Ripollès, el *Coll de Querals*, el *Coll de Finestrelles* i el *Coll de Núria*, respectivament. Un altre cas de duplicitat força significatiu, sense sortir dels Pirineus, és el del massís del *Port del Comte*, que al nivell local (comarques del Solsonès i de l'Alt Urgell) és conegut prioritàriament com la *Muntanya de la Bòfia* (fins i tot, molta gent del país desconeix aquella primera denominació, que s'ha anat estenent gràcies als mitjans de comunicació). Un altre cas digne d'esment es dona als Prepirineus del Pallars. Concretament, a la *Serra de Peracalç*, que s'aixeca sobre el nucli de Gerri de la Sal. Aquesta serra és coneguda, a un nivell estrictament local, i en una àrea molt restringida (el seu vessant nord-oriental), amb un nom alternatiu: *la Geganta Adormida* (o bé *la Geganta Morta*). La raó d'aquesta denominació és que, pel vessant esmentat, la dita serra pren el perfil d'una dona de proporcions descomunals (d'aquí ve el nom de "geganta"). Es tracta d'un perfil molt precís (amb el cap, el pit, les mans, les cames i els peus), però només observable, lògicament, des d'una posició molt concreta. Citarem, per acabar, un altre exemple, detectat sobre el terreny però relatiu a l'interior de la Península Ibèrica; concretament, a la Rioja alabesa. Una de les muntanyes més conegudes del país és, allà la *Peña de la Población*, situada entre Urtubi i Logroño. Tanmateix, aquesta denominació és corrent al vessant nord (Urtubi), no pas al sud (Logroño); en aquest últim, la denominació habitual és *El León Dormido*; la motivació d'aquest nom, no caldria dir-ho, és la mateixa de la de l'exemple anterior: el perfil característic d'una carena, que dona origen a un topònim que només té sentit en un àmbit territorial molt concret.

(64) Cal puntualitzar que la multiplicitat de punts de vista -i, en el seu cas, de topònims- sobre un mateix element de l'espai admet també l'enunciat diametralment contrari: l'absència de nom per a un element de l'espai físicament diferenciat. D'entrada, aquest supòsit pot semblar purament teòric, desproveït de base real;

però, a la pràctica, situacions així es produeixen i poden originar veritables paradoxes. Ferran Jové, en el seu estudi toponímic sobre les Borges del Camp, explica un cas que creiem que pot ser ben il·lustratiu. Concretament, en parlar dels *ponts* del terme, en dona notícia de vuit, cadascun dels quals amb el seu respectiu topònim; ara bé, constata també l'existència d'un pont sense nom: "N'hi ha un de ben conegut per tothom, però ningú m'ha sabut dir cap nom amb el qual fos designat. És entre l'estació i la carretera d'Alforja. Hi passen els regs de dues o tres mines i és d'obra i pedra. És a sis o set metres del pont de la Cotxeria. Ambdós salven el vall per on passa el tren i foren construïts cap a finals del segle passat." (Jové, 1981, p. 79). El cas exposat és un exemple més a afegir al debat sobre els "noms" i les "excepcionalitats" del territori. I ens porta a plantejar unes preguntes: Si els "fets excepcionals" donen origen als topònims, el pont en qüestió, a diferència dels altres, no té res d'excepcional? La seva "excepcionalitat" no serà, precisament, l'absència de nom? Si això fos així -cosa que no podem descartar- no ens hauria d'estranyar que aquest pont acabés sent conegut, per exemple, com el *Pont sense Nom*. I aleshores ja no seria innominat.

(65) Wright, 1947, p. 4.

(66) Berdoulay, 1982, p. 573.

(67) Berdoulay, *Ibid.*, p. 584.

(68) Berdoulay, *Ibid.*, p. 585.

(69) Savater, 1997, p. 31-32. La cursiva és nostra.

Bibliografia

A banda dels títols citats en aquesta llista, remetem el lector interessat en la matèria a la bibliografia esmentada a Tort, 2000.

BERDOULAY, Vincent. La métaphore organiciste. Contribution à l'étude du langage des géographes. *Annales de Géographie*, 1982, n°. 507, p. 573-586.

CATALÀ, Pere. Aspectes i qüestions de toponímia. In *Enciclopèdia de l'excursionisme*, Barcelona: Dalmau, 1965, vol. II, p. 675-693.

COROMINES, Joan. *Estudis de toponímia catalana* (2 vol.). Barcelona: Barcino, 1965 i 1970.

COROMINES, Joan. *Tópica hispérica. Estudios sobre los antiguos dialectos, el substrato y la toponímia romances*. Madrid: Gredos, 1972 (2 vol.).

COROMINES, Joan. Du nouveau sur la toponymie occitane. In *Beiträge für Namenforschung*, 1973, VIII, p. 193-308.

DAUZAT, Albert. *La toponymie française*. Paris: Payot, 1971.

DORION, Henri. La choronymie. In *Présentation de M. Henri Dorion à la Société Royale du Canada*, Société Royale du Canada: Audet, 1973-1974.

DORION, Henri. Choronymie: pluriel de toponymie. In *Travaux et communications de l'Académie des Sciences Morales et Politiques de Montréal*, 1974, n. 2, p. 108-116.

DORION, Henri. Les relations entre la toponymie et les autres sciences sociales. In *450 ans de noms de lieux française en Amérique du Nord*. Québec: Les Publications du Québec, 1984, p. 103-108.

DORION, Henri. *Où?*. Conferència pronunciada a la Universitat Laval (Québec), el 5.12.1989. Exemplar policopiat.

DORION, Henri. A qui appartient le nom de lieu?. *Onomastica Canadiana*, 1993, n. 75-1, p. 1-10.

DORION, Henri; POIRIER, Jean. *Lexique des termes utiles à l'étude des noms de lieux*. Québec: Les Presses de l'Université Laval, 1975.

DUARTE, Carles. *De l'origen dels mots*. Barcelona: Indesinenter, 1981.

DWIGHT, Benjamin W. *Modern Philology: its Discoveries, History and Influence*. New York: Ch. Scribner, 1865.

FERRATER, Josep. *Diccionario de Filosofía*. Madrid: Alianza, 1979.

IONESCU, Christian. Onomástica literaria. Dominio interdisciplinar. *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, 1993, 54-55, p. 305-315.

JOVÉ, Ferran. *Toponímia de les Borges del Camp i del seu terme municipal*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans - Societat Catalana de Geografia, 1981.

MENÉNDEZ PIDAL, Ramón. *Toponímia prerrománica hispánica*. Madrid: Gredos, 1952.

MONTAÑA, Maria Teresa. *Toponímia sotaiguada*. In ROSSELLÓ, V.M.; CASANOVA, E. (eds.). *Materials de toponímia - II*. València: Generalitat Valenciana - Universitat de València, 1995, p. 819-824.

MORAN, Josep. *Consideracions sobre l'onomàstica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996.

MOREU-REY, Enric. *Els noms de lloc. Introducció a la toponímia*. Barcelona: Unió Excursionista de Catalunya, 1965.

MOREU-REY, Enric. *Els nostres noms de lloc*. Palma de Mallorca: Moll, 1982.

MOREU-REY, Enric. Tipologia toponímica. In ROSSELLÓ, V.M.; CASANOVA, E. (eds.). *Materials de Toponímia*. València: Generalitat Valenciana - Universitat de València, 1995, Vol. I, p. 45-52.

NACIONS UNIDES. Deuxième Conférence sur la normalisation des noms géographiques. In *Projet de rapport de la Conférence*, Londres, 1972.

POIRIER, Jean. *Toponymie. Méthode d'enquête*. Québec: Les Presses de l'Université Laval, 1965.

QUEROL, Ernest. *La metodologia en els estudis de toponímia*. In ROSSELLÓ, V.M.; CASANOVA, E. (eds.). *Materials de toponímia - I*. València: Generalitat Valenciana - Universitat de València, 1995, p. 61-74.

ROSSELLÓ VERGER, Vicenç M, *Introducció a la toponímia*. Text mecanografiat, inèdit, 1998.

RUSSELL, Bertrand. *Human Knowledge. Its Scope and Limits*. Londres: Allen and Unwin, 1948. Traducció al castellà: *El conocimiento humano*. Madrid: Taurus, 1977.

RUSSELL, Bertrand. *The Scientific Outlook*. Londres: Allen and Unwin, 1949. Traducció al castellà: *La perspectiva científica*. Barcelona: Ariel, 1969.

SAVATER, Fernando. *El valor de educar*. Barcelona: Ariel, 1997.

TERRADO, Xavier. Fonaments per a l'estudi etimològic de la toponímia catalana. In TURULL, A. (ed.). *Introducció a l'onomàstica*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1994.

TORT, Joan. Algunes reflexions sobre el concepte de topònim. *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, 1999, nº. 77, p. 59-72.

TORT, Joan. La geografia, els noms de lloc i la descripció del territori. In MATEU, J.F.; CASANOVA, E. (eds.). *Estudis de Toponímia Valenciana*. València: Denes, 2000, p. 491-497. (L'original és de 1997).

TORT, Joan. Toponímia y territorio. Los nombres de los núcleos de población de la comarca del Baix Camp (Tarragona), desde una perspectiva onomasiológica. In *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y*

Ciencias Sociales, Universitat de Barcelona. N° 67, juliol de 2000. (<http://www.ub.es/geocrit/sn-67.htm>)

ULLMANN, Stephen. *Semántica. Introducción a la ciencia del significado*. Madrid: Aguilar. (1ª. edició anglesa: 1962).

VIDAL, Maria Àngels. Fenòmens retòrics en la nominació de llocs. *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, 1993, N° 54-55, p. 467-472.

WRIGHT, John K. 'Terrae Incognitae': the place of Imagination in Geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 1947, 1, p. 1-15.

© Copyright Joan Tort, 2001

© Copyright Scripta Nova 2001

[Volver al índice de Scripta Nova](#)

[Menú principal](#)